

De behoudenden, de bangen en de idealisten

In het SER-overleg over taak en bevoegdheden van ondernemingsraden hebben NVV en NKV er duidelijk blijk van gegeven geen verantwoordelijkheid voor economische beslissingen te durven nemen. Beide vakcentrales die steeds inspraak en medezeggenschap hoog in hun vaandel voeren, willen — nu de economische situatie slecht is — hun handen schoon houden. Een unieke kans om daadwerkelijk mee te helpen aan de oplossing van de huidige problemen laten ze daarmee schieten ter wille van hoogst onduidelijke langetermijnidealen. In feite wijkt de opstelling van beide vakcentrales in de praktijk weinig af van behoudende werkgevers die de ondernemingsraad wel een adviesrecht, maar geen medebeslissingsrecht willen geven.

De SER vergaderde over de ondernemingsraden omdat de minister van Sociale Zaken voornemens is nog dit jaar met een wetsontwerp te komen over taak en bevoegdheden van de ondernemingsraad. Het zal bekend zijn dat de regering een grotere democratisering van de besluitvorming in de onderneming dan thans gewent acht. De wens, genoemd in *Keerpunt '72*, om de ondernemingsraad zodanige bevoegdheden te geven dat hij optimaal wordt ingeschakeld bij het gehele ondernemingsbeleid, wil ze eindelijk verhoren. Het advies van de SER staat realisering van die wens echter in de weg. De SER, toporgaan van het Nederlandse bedrijfsleven, voelt in meerderheid weinig voor meer daadwerkelijke medebeslissing van de werknemers.

Het SER-advies bevat drie standpunten: 18 leden willen taak en samenstelling van de ondernemingsraad handhaven; 12 leden willen die raad vervangen door een orgaan met uitsluitend werknemersleden; 12 leden zien de onderneming als samenwerkingsverband en willen daarom de ondernemingsraad handhaven en meer bevoegdheden geven. Deze standpunten zijn afkomstig van resp. de ondernemers, de behoudenden, van het NVV en NKV, de bangen, en van het CNV, de idealisten. De kroonleden verspreidden zich over de drie standpunten; de meesten sloten zich bij het CNV aan (9 van 14).

Als je het advies van de SER naleest, blijken de standpunten van de behoudenden en de idealisten niet ver uiteen te liggen. Dat lijkt vreemd, maar is het niet. Immers, volgens de huidige wet heeft de ondernemingsraad een vertegenwoordigingsfunctie en een overlegfunctie. Behoudenden en idealisten willen die functies handhaven. De eerste groep gaat echter bij het invullen van deze functies minder ver dan de tweede. Dit blijkt bijv. uit de standpunten ten aanzien van het voorzitterschap. De behoudenden vinden dat de directeur voorzitter van de ondernemingsraad moet blijven en de idealisten vinden dat de ondernemingsraad uit zijn midden een voorzitter moet kiezen.

Omdat beide groepen de ondernemingsraad willen handhaven, worden ze ten onrechte over één kam geschoren. Ik kan mij moeilijk voorstellen dat de behoudenden staan te juichen over de volgende mening van de idealisten (ik citeer uit een persbericht van de SER): „De zeggenschap in de onderneming mag niet bij enkelen berusten, maar behoort te liggen bij allen die wezenlijk bij de onderneming zijn betrokken. Het gaat er derhalve met name om, binnen de onderneming een structuur en een klimaat te scheppen waarin de werknemers de gelegenheid krijgen actief en zelfstandig (en niet alleen achteraf) invloed uit te oefenen op het ondernemingsbeleid en daarmee op het doel dat door hun arbeid wordt gediend”. De idealisten zien, zoals reeds vermeld, de onderneming als een samenwerkingsverband. Specifieke belangen kunnen uiteraard botsen. De ondernemingsraad dient er volgens hen voor om die belangen met elkaar te confronteren en in overleg op één noemer te brengen. Er wordt dus voor het sociologische coalitiemodel gekozen.

De bangen denken er anders over. Zij zijn van mening dat de ondernemingsraad „een ondernemingsorgaan behoort te zijn dat uitsluitend de werknemers van de onderneming vertegenwoordigt”. Zij kiezen voor de personeelsraad, waarvan de ondernemingsleiding geen deel mag uitmaken. Andere voorzieningen moeten worden geschapen om het overleg tussen personeelsraad en ondernemingsleiding mogelijk te maken.

Deze visie wordt door de overige groepen in de SER terecht bestreden. De behoudenden beseffen dat zo'n personeelsraad voortdurend een bron van conflictsituaties wordt. De idealisten verwijten de bangen geen duidelijke stap naar de medebeslissing te durven nemen; NVV en NKV laten een unieke kans liggen 1).

Achter welk standpunt zal de regering gaan staan? Wil ze *Keerpunt '72* uitvoeren dan moet ze dat van de idealisten kiezen. De progressieve partijen blijken zich echter steeds meer bij de bangen aan te sluiten. Nu de economische situatie slecht is, durven ze geen verantwoordelijkheid te accepteren; ze willen schone handen houden. Ze vinden dat eerst de z.g. kapitalistische maatschappij moet verdwijnen alvorens verantwoordelijkheid te kunnen aanvaarden. Zo lang dat niet is gebeurd, is het aantrekkelijker de ondernemers als kop van jut te gebruiken. Een verwerpelijk standpunt, dat constructieve politici niet past.

L. Hoffman

1) Zie bijv. het standpunt van één kroonlid: Prof. Dr. H. van den Doel, Een unieke kans voor de vakbeweging, *Haagse Post*, 1 november jl., blz. 16/17.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i>	
De behoudenden, de bangen en de idealisten	1089
Column	
Het gevecht om de onderneming, door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn	1091
<i>Drs. S. E. Pronk:</i>	
Uit de werkplaats van de Rijksplanologische magiërs	1092
Notitie	
Werkgeversfilosofie, door Drs. M. P. van der Hoek	1095
<i>Prof. Dr. R. Boelaert en Drs. M. J. Festjens:</i>	
Financiële vooruitzichten voor de Belgische sociale zekerheid (I). Wetgeving	1096
<i>Drs. J. J. Siegers:</i>	
De regionale spreiding van de werkloosheid in Nederland	1098
Ingezonden	
Investeringsbeslissingen ten behoeve van de elektriciteitsopwekking, door Ir. J. H. Bakker, met naschrift van Drs. G. J. van Helden ...	1102
Mededelingen	1104
Rectificatie	1104
Boekennieuws	
J. Tinbergen: Income distribution; analysis and policies, door Prof. A. B. Atkinson	1105

Sinterklaas heeft laatst van de onderstaande bon 1.000 exemplaren aangevraagd.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 109,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 67,60
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerij
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

Het gevecht om de onderneming

De huidige onrust in de Consumentenbond heeft allerlei oorzaken, maar ze heeft zeker óók te maken met een groeiende onrust in consumentenkring omtrent de oplossingen die momenteel worden aangedragen om de bestaande economische depressie te boven te komen. Die ongerustheid is wel begrijpelijk. Het lijkt er immers veel op dat de mening begint post te vatten dat ondernemingen, indien ze dan al geen winst maken, in ieder geval werk dienen te verschaffen. Overheid en werknemersorganisaties betogen om het hardst dat de werkgelegenheid de hoogste prioriteit heeft en dat een versteving van hun greep op het bedrijfsleven het beste middel is om het belang van de werkgelegenheid veilig te stellen. De ondernemers, die het antwoord niet schuldig blijven, bepleiten juist versterking van hun armslag en in dat verband vermindering van collectieve lasten, temporisering van bedrijfsdemocratisering en in het algemeen een groter sociaal respect voor de maatschappelijke functie van de ondernemer.

De consument, om wie al dit driftig produceren van goederen en diensten heet te zijn begonnen, komt nauwelijks aan bod. Zijn belangenorganisatie aarzelt met het innemen van stevige en strakke politieke standpunten, laat staan te dreigen met forse acties. Hoezeer het dienstenpakket van de Consumentenbond in het afgelopen decennium ook is gegroeid, te veel wordt nog de nadruk gelegd op het vanouds vertrouwde en op de individuele verbruiker gerichte vergelijkend onderzoek naar kwaliteiten en prijzen van asemers tot zeilboten. Een vuist maken kan blijkbaar niet of wordt niet geprobeerd.

Tegelijkertijd gaat zoals vanouds de discussie over de onderneming voort. De Maatschappij voor Nijverheid en Handel organiseerde een studiedag over het thema „Overheid als ondernemer”, zijnde de meest recente bezinning op het langzamerhand honderd jaar oude vraagstuk van economische socialisatie. In de SER brak een open conflict uit over de toekomst van de ondernemingsraad, ver uitgaand boven de importantie van dit nuttige orgaan, want culminerend in de vraag of de onderneming door de werknemers beheerst of bestreden, gekoesterd of gemolken moet worden.

De terminologie verhult vaak meer

dan zij verduidelijkt. De particuliere ondernemingswijze produktie wordt aangeduid met „kapitalisme” alsof de benaming iets bijdraagt aan de kennis van het stelsel. Men bepleit „het in handen van de gemeenschap brengen van de produktiemiddelen” alsof daarmee een einde is te maken aan de perikelen die het bedrijfsleven teisteren, en alsof „de gemeenschap” in feite veel anders kan zijn dan een beperkt gezelschap van ondernemingsleiders, dit keer uit concurrerende milieus gerecruteerd.

Voor de Consumentenbond is de vijand overal. Zij is niet alleen de kapitalistische draak, maar ook de overheidsmoloch en de goed vergrendelde bolwerken van de vrije beroepen. De consument kan bij zijn strijd niet eens beschikken over een fraai gesneden, passende ideologie. De oude verbruikerscoöperaties waren een bescheiden en pragmatisch voertuig van een inmiddels lang ter ziele zijnde maatschappelijke hervormingsbeweging, die nooit de bravoure en brutaliteit heeft weten op te brengen van economisch liberalisme en socialisme, technocratie, professionalisme en syndicalisme.

De lopende discussie rond de onderneming is vooral daarom vaak zo verwarrend omdat men verzuimd uit te gaan van het simpele feit dat de onderneming zich heeft verzelfstandigd. Pas na de erkenning van dit feit wordt het mogelijk zich de volgende vraag voor te leggen: *ten gunste van welke maatschappelijke groepen moet de onderneming dan functioneren?*

Als kapitalisme iets betekent, dan is het de aanduiding van de historische periode waarin de „kapitalist” — de vermogensverschaffer — zich van het produktie-apparaat had meester gemaakt. Door het economisch potentieel exclusief voor zijn doeleinden te gebruiken, schiep hij de waarlijk „kapitalistische” onderneming. Waar hij de overheid als bondgenoot wist te vinden, realiseerde hij het kapitalistische stelsel.

Sindsdien zijn andere belanghebben-

den ruim aan bod gekomen. De werknemers hebben zich tot krachtige presiegroepen verenigd en veel van hun groepsbelangen weten veilig te stellen, zeker waar zij in de overheids sfeer steunpunten wisten te vinden. Elders, in centraal geleide economieën, heeft de staat beide partners uit het zadel gedrongen dan wel aan zich ondergeschikt gemaakt. Er zijn van dergelijke stelsels rechtse en linkse varianten, maar de figuur is in deze zin overeenkomstig dat de consument de zwakste partij vormt. Hij staat in rijen voor de overheids-winkels of krijgt kanonnen voor boter.

De huidige strijd tussen ondernemers en werknemers gaat over het hoofd van de consument heen. Waar het „kapitalisme” plaats maakt voor een „arbeiders-risme”, is er eerder sprake van een aflossing van heersende minderheden — om een goed-marxistisch woord te gebruiken — dan van een spreiding van macht en een vergroting van kansen voor de consument. Wie niet meepraat, doet niet mee.

Alleen al om die reden is de simpele tweedeling van werkgevers en werknemers — de gefatsoeneerde aanduiding van de aloude kapitalisten en proletariërs — onaanvaardbaar. Zij is dit echter in sterker mate nu nieuwe belangen en daarmee nieuwe (potentiële) belangengroepen zich steeds nadrukkelijker aandienen: de overheid en de consument in eerste, het onderwijs en de wetenschap in tweede instantie. Als de moderne onderneming al niet denkbaar is zonder kapitaalverschaffers en werknemers, zij kan evenmin buiten georganiseerd speurwerk en adequaat onderwijs.

Sinds de onderneming zich heeft verzelfstandigd, is de vraag luider geworden naar haar vermaatschappelijking. We hebben inmiddels ervaringen genoeg verzameld om te weten dat hieronder niet kan worden verstaan een systeem van ondernemingsbestuur waarbij één belangengroep domineert met terzijde stelling van alle andere. Even gevaarlijk is de samenspanning van twee coalitiegenoten — bijv. kapitaal en arbeid — onder uitsluiting van derden. Vermaatschappelijking kan heden ten dage alleen het proces betekenen, waarbij de kring van belanghebbende groeperingen, op welke wijze ook — en er zijn vele wijzen — invloed uitoefent op het functioneren van de onderneming.

Met deze stelling is geen oplossing geboden, zelfs niet bij benadering aangeduid. De stelling heeft vooral een negatieve betekenis, in die zin dat het klein houden van de kring der belanghebbenden bij voorbaat verwerpelijk is te achten.

Wat hier met betrekking tot de onderneming en dus over de economische orde wordt gezegd, verschilt niet wezenlijk van hetgeen over andere maat-

(slot op blz. 1106)

Uit de werkplaats van de Rijksplanologische magiërs

DRS. S. E. PRONK

In het volgende artikel bespreekt Drs. S. E. Pronk, medewerker bij het Planologisch en Demografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam, een aantal publikaties van de Rijksplanologische Dienst. In de eerste plaats behandelt hij het Jaarverslag 1974. Vervolgens gaat hij in op enkele geschriften die verschenen in de serie „Publikaties van de RPD” en in de serie „Studierapporten van de RPD”. De laatste serie bestaat reeds vanaf 1947, maar kende na 1966 geen uitgaven meer; vorig jaar verschenen er echter weer vier.

Bijna een halve eeuw geleden introduceerde De Casseres de aanduiding „planologie” in Nederland, een woord dat al spoedig in het taaleigen werd opgenomen. Sprekende over de dynamische planologie — de vaart zat er direct al in — plaatste hij ook enige kanttekeningen bij de taak van de planoloog. Deze „combineert, analyseert en synthetiseert en 'toover' uit het amalgaam van feiten en cijfers het project te voorschijn, dat bepaalt, waar vele mensen zullen wonen, waar lopen, waar werken, waar spelen en waar zij gebracht zullen worden, wanneer zij den weg van alle stof gegaan zijn” 1). De Casseres relativeerde het woord toveren door het tussen aanhalingstekens te plaatsen. Toch zou het best eens waar kunnen zijn, dat het magische ingrediënt in de planologie — verduisterend vakjargon moet bij een onderwerp als dit zeker niet worden vermeden — belangrijker is dan men veelal denkt. Niet geheel ten onrechte immers heeft Launspach het uitbrengen van de *Oriënteringsnota* gekenschetst als „één grote poging de werkelijkheid van de telkens opdoemende systeemcrisisen te bezweren”. Met enige dreiging liet hij daarop volgen: „Onze samenleving lijkt echter niet op gemeenschappen als de Hopi-indianen, bij wie het geloof onverlet blijft als de verhoopte regen niet komt” 2).

Het ziet er inderdaad wat naar uit, dat het geloof in de ruimtelijke planning, in de mogelijkheden van de planologie, de laatste jaren is gedaald. Nu is dat niet iets dat kenmerkend is voor de planologie alleen. De crisistoestand in en de onmacht van de economie worden ook van de daken geschreeuwd. Dat is geen reden om het bijltje er maar bij neer te leggen. Ook in 1974/1975 zijn de crisisbezwervers van de Rijksplanologische Dienst (RPD) trouwens weer nijver bezig geweest met het „amalgaam van feiten en cijfers”.

Het is wellicht goed eens te vermelden, dat de dienst tegenwoordig ca. 250 arbeidsplaatsen omvat, waarvan een kleine 20% buiten de randstad is gesitueerd. De vacatures bedragen ten naaste bij eenzelfde percentage, zodat de magie in feite bedreven wordt door ruim 200 personen. Alle

mensen zijn gelijk, maar ook bij de RPD zijn sommige mensen meer gelijk dan anderen. In de jaarverslagen worden ongeveer 70 medewerkenden derhalve niet met name genoemd, doch vermeld in aantallen „overige personen”. Daarmee spaart men minstens een halve bladzijde drukwerk uit, wat niet niks is. De overige 130 medewerkers worden wel met name genoemd. Dat zijn uiteraard de subalterne, de hoofd- en de oppercrisisbezwervers, die recentelijk te horen kregen dat ze in de nabije toekomst onder leiding worden gesteld van Ir. S. Herweijer, thans directeur-generaal van de landinrichting en de visserij. De output van deze club over 1974/1975 wordt gevormd door het beraad met de bewindslieden, het voeren van ambtelijk overleg in groter en kleiner verband, het verstrekken van inlichtingen aan de burgerij, alsmede het produceren van een — moeilijk te schatten, maar wel indrukwekkend — aantal nota's en notities voor intern gebruik. Daarenboven het voor de buitenwereld waarneembare gedeelte van de ijsberg: een jaarverslag, drie nummers in de serie „Publikaties” en vijf nummers in een nieuwe reeks, de „Studierapporten van de Rijksplanologische Dienst”.

Jaarverslag 1974

Het opmerkelijke feit doet zich voor, dat het jaarverslag ditmaal een kwartaal eerder is verschenen, dan de laatste jaren het geval was. Dat is niet gegaan ten koste van de kwaliteit. Eerder valt het tegendeel te constateren. In het *Jaarverslag 1973* immers werd medegedeeld, dat in het inleidende hoofdstuk geen specifieke onderdelen van het ruimtelijk beleid meer zouden worden behandeld. Doch ziet: in het nieuwe verslag bestaat het eerste hoofdstuk niet uit wat algemene waarheden, maar er wordt nader aandacht geschonken aan de resultaten van de inspraakprocedure bij de *Oriënteringsnota*. Het wordt de grootste inspraakactie genoemd, welke ooit in ons land plaatsvond. Er worden verkoopcijfers van de nota gegeven: de exemplaren moeten als de bekende warme broodjes bij de Staatsuitgeverij de deur zijn uitgevlogen. Gezwegen nog over het drukwerk, dat als gevolg van die inspraak werd geproduceerd. Even recapituleren wat er ter beschikking is gekomen:

- de in 1973 verschenen nota van 124 blz. (26 x 19 cm), die kennelijk achteraf deel 1a is genoemd;
- het *Advies over de Oriënteringsnota Ruimtelijke Ordening* van de RARO van 161 blz. (30 x 21 cm), dat kennelijk deel 1b is geworden;
- de bijlagen 4 en 5 bij het hiervoor genoemde advies, omvattende de integrale weergave van de 147 ontvangen schriftelijke meningsuitingen en de verslagen van de ge-

1) J. M. de Casseres, *Grondslagen der planologie*, Utrecht, 1933, blz. 15.

2) Jan Launspach, *Journaal, Stedebouw en Volkshuisvesting*, jg. 1974, blz. 157.

houden hoorzittingen; afzonderlijk verkrijgbaar voor f. 180, maar daar heeft men dan ook 1.800 blz. uiterst geschakeerd proza voor;

- de regeringsbeslissing van 66 blz. (27 x 20 cm), waarop vermeld staat dat het deel 1c is.

Om het beeld volledig te krijgen moet daar dan aan worden toegevoegd de schriftelijke neerslag van de recentelijk gehouden parlementaire behandeling. Some orientation!

De kwantiteit bij de inspraak is één ding, de kwaliteit is een andere belangrijke aangelegenheid. Verder de vraag of het volk nu blij en tevreden is het zegje gezegd te mogen hebben. „Volk” is uiteraard veel te generaliserend. Ondanks het vele dat door velen te berde werd gebracht, blijft de participatie in de meningsvorming toch slechts voorbehouden aan een betrekkelijk beperkte kring. En in die kring is de tevredenheid niet algemeen. De Werkgroep 2000 signaleerde reeds het bezwaar, het gevaar zo men wil, dat de RARO — zich meester makend van de inspraakresultaten — als een zeef gaat functioneren in de politieke besluitvorming 3). Nu ja, het is pas het eerste deel van de Derde nota, aldoende leert men en tegen de tijd dat het laatste deel in behandeling wordt genomen is er wellicht een perfecte inspraakregeling gegroeid. Met de in voorbereiding zijnde tien structuurschema's kan trouwens ook de nodige ervaring in dit opzicht worden opgedaan.

In het tweede hoofdstuk van het verslag wordt het gebruikelijke overzicht geboden van situaties en tendenties, welke voor de ruimtelijke ontwikkeling en ordening van belang worden geacht. Verdeeld over een negental paragrafen komen vrijwel alle relevante aspecten aan bod, van de bevolkingsaantallen en -gedragingen tot en met het internationale kader. Dat betekent zo hier en daar een opsomming van wat er allemaal tegenwoordig wel beroerd loopt. De ongunstige economische ontwikkeling, de sombere verwachtingen omtrent de werkgelegenheid, de overheidssteun noodzakelijk voor afzonderlijke ondernemingen tot gehele bedrijfstakken toe, men vindt het ook in dit verslag terug. Als schrale troost wordt dan o.a. aangevoerd, dat de regionale verschillen in de arbeidsreserve van 1958-1973 toch kleiner zijn geworden, zij het dat in de cijfers voor 1974 de zwakke economische structuur van het Noorden en het Zuiden weer duidelijk naar voren komt.

In de paragraaf over de bevolking wordt wat betreft de verschuivende opvattingen in de samenleving nader aandacht geschonken aan het feit, dat bij de overtreding van rechtsregels de burgerlijke ongehoorzaamheid zo'n grote rol is gaan spelen. Collegegeld, benzinedistributie, prijsbeleid, beroepsvervoer, agrarische dilemma's, kleine-kernen-problematiek, Nieuwmarkt-sloop, overplaatsing Centrale Directie PTT; het waren inderdaad allemaal aangelegenheden waarbij de betrokkenen heftig in verweer kwamen. Tevens wordt bij dit onderwerp gewag gemaakt van „de indruk dat de in de jaren zestig ontbonden verzuiling, een maatschappelijke segregatie op basis van wereld- of levensbeschouwing, door een nieuwe segregatie wordt opgevolgd”. In ruimtelijk opzicht manifesteert dit zich in het sociaal eenvormiger worden van de woonmilieus, waar een toeneming valt te constateren van „de segregatie tussen de suburbane woongebieden als vestigingsplaats van de meer welvarenden en de oudere stadswijken als vestigingsplaats voor weinig draagkrachtigen”. Het planologisch beleid moet zien te voorkomen, dat dit zodanige vormen gaat aannemen, dat een nieuw sociaal vraagstuk wordt geïntroduceerd.

In de paragraaf over het natuurlijke milieu en de milieuhygiëne valt de constatering op, dat de winning van zand en grind sinds 1970 afneemt. Dat is mogelijk toe te schrijven aan het inwerkingtreden van de Ontgrondingenwet in 1972, waardoor een stringenter beleid kon worden gevoerd. Als eerste verklaringsgrond wordt echter genoemd: „wellicht is dit te danken aan het feit dat woongebieden en infrastructuurle werken meer dan voorheen op reeds bij voorbaat meer geschikte plaatsen worden gesitueerd”. Het is

geen geringe verdienste die de ruimtelijke ordenaars hier voor zich opeisen. Het kan natuurlijk ook zijn, dat dit niet zozeer aan de wet is „toe te schrijven”, noch aan het planologisch beleid is „te danken”, maar dat het „te wijten” is aan de teruglopende economische activiteit. Voor een cijfer-manipulator zou dit overigens een interessant onderwerp kunnen zijn om „Wahrheit” en „Dichtung” van elkaar te scheiden. Een aspect van de milieuhygiëne, dat meer en meer het onderwerp van politieke discussies wordt, is de geluidshinder. Gerept wordt over het groeiende verzet tegen verkeerslawaaï, zich uitend in felle acties van bewoners om doorgaande verkeerswegen zoveel mogelijk uit de directe woonomgeving te weren. Pogingen om Mishans „separate faciliteiten” tot stand te doen komen.

Vanzelfsprekend biedt het jaarverslag nog tal van andere aanknopingspunten tot commentaar. Het lijkt evenwel gewenst thans wat op te merken over de andere geschriften van de RPD.

Publikaties van de Rijksplanologische Dienst

Sinds de rapportage over het *Jaarverslag 1973* 4) heeft de RPD een drietal nummers doen verschijnen in haar serie „Publikaties”. Publikatie '74-4 is een nota van een interdepartementaal samengestelde Commissie voor Regionale Bevolkingsprognoses. De titel luidt *Gecorrigeerde provinciale bevolkingsprognoses 1974*. Deze prognoses werden vervaardigd op grond van gegevens uit het natuurlijke-aanwasmodel ontwikkeld door de RPD en uit de migratievergelijkingen van het regionale arbeidsmarktmodel van het Centraal Planbureau. Ze waren nodig geworden omdat de prognoses, welke bij de nota van 23 augustus 1973 aan de Tweede Kamer werden aangeboden, al reeds achterhaald waren door het beschikbaar komen van recent cijfermateriaal.

Geluidshinder heet de Publikatie '75-1 en daarin behandelt Mr. J. Witsen de juridisch-ruimtelijke aspecten van dit onderwerp. Het is de tekst van een inleiding gehouden op de Geluidshinderdag 1974 welke wordt geopend met de constatering, dat er opvallend minder mensen zijn, die zich zorgen maken over de geluidshinder dan over andere vormen van milieu-aantasting. Zulks wordt gestaafd met cijfers uit het door Rijnmond ondernomen milieu-onderzoek. Het moge dan om minderheden gaan, zoals in het jaarverslag wordt vermeld is ook wat dit betreft het verzet groeiende en komen er felle acties. Bij de aanpak van dit vraagstuk gaat het erom vast te stellen waar de hinder eindigt en de overlast begint en daarvoor zijn emissie- en immissienormen nodig. De bekende „Kosten-normen” zijn te beschouwen als schaduwrecht, een recht dat door de Wet op de geluidshinder in de formele rechtsregel wordt verankerd. Geluidsoverlast kan worden vermeden door het toepassen van zonerings van activiteiten. De ruimtelijke ordening is eigenlijk steeds een kwestie geweest van groeperen en hergroeperen van zones voor woningen, bedrijvigheid, recreatie, verkeer enz. Maar ook deze oplossing heeft — naar de ervaring aantoonde — zijn schaduwkanten. Witsen merkt namelijk terecht op: „Het scheiden van functies is in de loop van de decennia zelfs zozeer een stedenbouwkundig en planologisch dogma geworden, dat wij ons nu afvragen hoe wij de hierdoor opgeroepen verkeersstromen weer kunnen indammen en hoe wij onze leefomgeving juist door het mengen van functies weer interessanter kunnen maken”.

Publikatie '75-2 is de tekst van een inleiding gehouden door Prof. Ir. L. Wijers op het Congres Les mégalopoles dans l'Europe Nord-Ouest 1975 en heet *De Randstad Holland*. Zij begint bij de opbouw van het landschap in prehistorische tijd, er wordt vervolgd met de historische ontwikkeling in de Romeinse tijd en de Gouden Eeuw en zij

3) Geef ons de ruimte terug, *Katernen 2000*, nummer 4-1975.

4) Zie hiervoor *ESB* van 4 december 1974, blz. 1094.

eindigt met het ruimtelijke beleid sinds het einde van de tweede wereldoorlog. In de toekomst moet de grondslag voor het verstedelijkingsproces op grotere schaal worden gelegd dan die van het stadsgewest (small is dus toch niet zo beautiful) en er is een heel wat zwaarder instrumentarium benodigd dan waarover thans wordt beschikt. Wat er van terecht zal komen is kernachtig samengevat in de allerlaatste zin: „De vraag blijft hoe sterk het overheidsbeleid wil en kan zijn”.

Studierapporten van de Rijksplanologische Dienst

De RPD heeft tussen 1947 en 1966 een zestiental rapporten uitgegeven over studies welke door of in opdracht van de dienst waren uitgevoerd. Na een onderbreking van bijna een decennium heeft de directie besloten opnieuw over te gaan tot publikatie van studierapporten, waarvoor in de vakwereld de nodige belangstelling aanwezig wordt geacht. Deze nieuwe reeks „is bestemd voor een in de planologie enigermate ingewijde lezerskring en zal op beperkte schaal worden verspreid”. Het is dat u het maar weet, want deze rapporten zijn niet voor geld — noch voor goede woorden — bij de Staatsuitgeverij verkrijgbaar. Ze worden o.a. toegezonden aan overheidsinstanties en instellingen zoals universiteiten, alsmede aan — zeer geselecteerde — particulieren. Gehoopt wordt dat deze nieuwe reeks het meedenken over planologische vraagstukken helpt bevorderen en op wat langer zicht kan bijdragen tot een verdere verdieping van de planologie als tak van wetenschap.

Het eerste nummer in deze reeks is getiteld *Onderzoek naar woonmilieus*. Het omvat 140 blz. tekst plus bijlagen alsmede 300 blz. tabellen; de resultaten van een in opdracht van de RPD door de Nederlandse Stichting voor Statistiek gehouden landelijke steekproef-enquête naar de huidige en de gewenste woonsituatie. Het onderzoek heeft de rapporteurs o.a. tot de bevinding gebracht dat een volledige honorering van alle uitgesproken wensen tot een massale volksverhuizing en tot een sterk uitwaaierende suburbanisatie aanleiding zou geven. In aansluiting daarop wordt dan gesteld dat dit niet kan vanwege de maatschappelijk bedenkelijke consequenties, maar dat er toch aardig tegemoet kan worden gekomen aan het gedifferentieerde wensenpakket door het principe van de gebundelde deconcentratie als beleidslijn vast te houden. Men kan zich afvragen of het nu terecht is om in een zogeheten objectief onderzoek naar woonwensen, de opgespoorde voorkeuren tot slot van tafel te vegen onder verwijzing naar de maatschappelijke bezwaren verbonden aan de realisering. Zo'n uitspraak vergt toch eerst weer een even wetenschappelijk onderzoek naar de consequenties. Nu komt het neer op het herhalen van een al jaren overheersende beleidsopvatting. Heeft men hier ook te maken met een brokje crisisbezweving? In een beschouwing over het onderzoek staat in elk geval te lezen, dat „over de realiteitswaarde van de geuite wensen weinig vaststaands gezegd kan worden” 5).

Het tweede rapport heet *Het ruimtegebruik in stedelijke milieu-eenheden* en behelst het verslag van een voorstudie voor de Derde nota door Ir. M. van den Berg en Ir. D. van der Werf-Zijlstra. Aan de samenvatting van het ca. 150 blz. tellende rapport ontleen ik,

- dat het erop is gericht een kader te ontwikkelen waarin gegevens betreffende het ruimtegebruik kunnen worden samengebracht;
- dat de uitkomsten indicatief zijn voor te vernieuwen, te verdunnen en te verdichten stadsdelen (woongebieden), maar niet voor stadscentrumgebieden;
- dat de RPD gaarne postadres wil zijn voor stelselmatige uitwisseling van inzichten met andere instanties, noodzakelijk om inzicht te krijgen en te behouden in de feitelijke en wenselijke ontwikkelingen van het ruimtegebruik.

Echt iets voor de fijnproevers op dit gebied, waar deze berichtgever zich overigens niet toe rekent.

Het derde rapport draagt tot titel *Scenario's ten behoeve van de Verstedelijkingsnota*. Het is een werkstuk van ca. 150 blz., vervaardigd door stafmedewerkers van de RPD dat bedoeld is als bijdrage tot de gedachtenvorming voor de dit najaar te verschijnen *Verstedelijkingsnota*, het tweede deel van de Derde nota. In de vakpers alsmede in enkele dagen weekbladen is aan dit rapport de nodige aandacht geschonken 6). Het heeft daar geen onverdeeld gunstige ontvangst gekregen. Het rapport is bestempeld als „kletsica”, als „ongelooflijke lulkoek”, die goed opgeborgen moet worden om in 2000 weer te voorschijn te halen en dan tenminste wat te lachen te hebben. Naar het voorkomt, berust dat oordeel goeddeels op de misvatting dat het hier om prognoses zou gaan. Scenario's worden evenwel niet gemaakt om te voorstellen of te projecteren. Zij dienen om de opstellers en de lezers zich bewust te doen worden van de mogelijkheid van alternatieve toekomst en van het ruime scala van factoren die deze toekomst kunnen beïnvloeden. Zij moeten de mensen over de desbetreffende vraagstukken aan het denken zetten en kennelijk voert dat denkproces sommigen tot scheldwoorden. Nu ja, het is interessant om ook dat te bemerken. Het rapport is echter ook omschreven als „een interessante vingeroefening” en dat is een betere kwalificatie. Het is verder een goede zaak, dat deze vingeroefening enige tijd vóór de *Verstedelijkingsnota* wordt gepubliceerd, geen monster na de maaltijd ditmaal. Aangezien ook de geruchtmakende beschouwingen over het E-milieu in de openbaarheid zijn gekomen 7) is er voor gedachtenwisseling over de toekomstige verstedelijking nu wel enig materiaal aangedragen.

Het vierde rapport handelt over de *Monumentenwet en de Wet op de Ruimtelijke Ordening*. Het is een studie van omstreeks 30 blz. van de werkgroep van juristen van de RPD. Het meeste werk hiervoor werd verzet door Mr. P. van Alphen de Veer, die ook de eindredactie verzorgde. Beide wetten raken elkaar wat betreft de beschermde stads- en dorpsgezichten. Na aanwijzing van te beschermen stads- en dorpsgezichten krachtens de Monumentenwet dient op grond van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan te worden vastgesteld waarin dat gezicht is opgenomen. Gewezen wordt o.a. op de betekenis van een duidelijke toelichting bij het besluit tot aanwijzing, op de wenselijkheid om in zeer structurerende gevallen deze gezichten ook in de streekplannen op te nemen, en op het belang om in de periode waarin de bescherming formeel geregeld wordt door tijdelijke maatregelen het te beschermen gezicht voor aantasting te behoeden.

Het vijfde rapport wordt in delen uitgebracht — net als de Derde nota — en het vormt zelfs een reeks binnen de reeks onder de verzameltitel Algemeen Ruimtelijk Planingskader. Het eerste hiervan verschenen deel — ca. 50 blz. — heet *Planningmethodiek* en is van de hand van Ir. A. Dekker. Hierin wordt een uiteenzetting gegeven over procesplanning en de toepassing daarvan bij de rijkssoeverheid in de vorm van de deelnota's van de Derde nota en van de onderscheidene structuurnota's. De beschrijving van het WERON-model in de *Oriënteringsnota* is met de publikatie van dit rapport duidelijk achterhaald. Subtiele verschillen — zoals die tussen ecologisch systeem en ecosysteem — worden erin aangestipt, maar bovenal toont deze gang van zaken aan, hoezeer ook de totstandkoming van het WERON-model onderdeel vormt van een proces van uitkristalliseren van gedachten bij de RPD.

S. E. Pronk

5) Mededelingen van het Planologisch en Demografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam, augustus/september 1975.

6) Hans Leeflang, een van de vier RPD-medewerkers die de scenario's opstelden, publiceerde er een artikel over in *Stedebouw en Volkshuisvesting*, jg. 1975, blz. 256-265. *Haagse Post* van 26 juli 1975 en *NRC Handelsblad* van 22 en 23 juli 1975.

7) Het E-milieu onder de loep, *Stedebouw en Volkshuisvesting*, jg. 1975, blz. 218-227.

Werkgeversfilosofie

Van de zijde van de werkgevers is in september een uitvoerige reactie verschenen op de *Interim-nota inkomensbeleid*, die de regering eerder dit jaar op 9 mei aan het parlement heeft aangeboden 1). Deze gezamenlijke reactie van het VNO en het NCW, die in een fraai uitgevoerde brochure van 77 blz. is vevat, valt uiteen in twee delen. Het eerste deel gaat in op de uitgangspunten en beleidsvoornemens van de regering met betrekking tot de personele inkomensverdeling en het tweede deel is gewijd aan de vermogensaanwasdeling (VAD). Dat dit laatste de werkgevers nogal zwaar op de maag ligt, blijkt reeds hieruit, dat de omvang van het commentaar op de VAD bijna gelijk is aan het eerste deel van de brochure.

In dat eerste deel wordt een tamelijk eenzijdige visie ontwikkeld op het verschijnsel van inkomensverschillen. Het behoud van de bestaande economische orde en van inkomensverschillen staat daarbij centraal. Kenmerkend is bijvoorbeeld de uitspraak dat „de prijs die op de markt tot stand komt voor de verschillende productie-factoren en goederen dient te worden beschouwd als de kristallisatie van (...) individuele, op persoonlijke voorkeuren en behoeften gebaseerde besluitvormingsprocessen, en niet als los van het individu staand 'mechanisch' gebeuren. Inkomensverschillen in de primaire sfeer die hieruit resulteren dienen dan ook als uitvloeisel van het marktmechanisme te worden aanvaard”.

De hieropvolgende, wat obliagaat aandoende erkenning „dat het 'vrije-marktmechanisme' niet onder alle omstandigheden tot optimale resultaten leidt”, doet weinig af aan het eenzijdige karakter van deze denkwijze. Prijzen kunnen immers wel (mede) afhankelijk zijn van persoonlijke voorkeuren en behoeften, maar die zijn op hun beurt weer (mede) afhankelijk van andere factoren, waaronder het inkomen. Die eenzijdigheid blijkt ook uit de opmerking dat de beloningsverhoudingen tot stand zijn gekomen op grond van de inhoud van de functie en de waarde daarvan in het economisch verkeer. Wat het hoger personeel betreft, gaat men immers bij de salarisbepaling lang niet altijd systematisch te werk 2). En dat is moeilijk te rijmen met de opvatting van de werkgevers, dat de hoogte van de beloning in een duidelijke relatie moet staan tot de bijdrage aan het ondernemingsresultaat, die van de betrokken werknemer wordt verwacht. Het is trouwens ook niet duidelijk hoe de individuele toerekening, die daarvoor nodig is, zou moeten worden gerealiseerd.

VNO en NCW zijn van mening dat verschillen tussen vraag en aanbod moeten worden opgelost door een aanpassing van de beloningshoogte. Het is immers onwaarschijnlijk, aldus de werkgevers, dat zonder dwang voldoende kandidaten kunnen worden gevonden voor de vervulling van relatief onaantrekkelijke functies. Een intrigerende opmerking, want men kan zich afvragen of het schaarse aanbod voor ongeschoolde arbeid, waarbij het om relatief onaantrekkelijke functies gaat, in het vervolg zal leiden tot een hogere beloning. Dat lijkt immers een consequentie van de opvatting van de werkgevers. Maar dat zou de vraag oproepen waarom al niet in het verleden is overgegaan tot een aanpassing van de beloning voor ongeschoolde arbeid. Tot dusver gaf men de voorkeur aan het dichten van de kloof tussen vraag en aanbod door grote aantallen gastarbeiders naar Nederland te halen 3).

Het betoog van de werkgevers legt terecht de vinger op enkele zwakke plekken van de *Interim-nota*. Maar toch heeft men die nota niet altijd goed gelezen. De regering zegt daarin bijv. dat van functiewaardering geen pasklaar antwoord mag worden verwacht omdat het niet minder, maar ook niet meer is dan een belangrijk hulpmiddel. In dit licht doet de opmerking van de werkgevers, dat de *Interim-nota* de suggestie wekt dat functiewaardering een absolute waarde zou hebben en dat de betekenis ervan door de regering schromelijk wordt overschat, enigszins vreemd aan.

De kritiek op de VAD lijkt voor een belangrijk deel doeltreffend. Maar het bekende verwijt dat één nationaal fonds een machtsconcentratie bij de werknemers betekent en dus in strijd is met de doelstelling van de regering om te komen tot een spreiding van macht, lijkt nogal overtrokken. In de eerste plaats zal dat fonds weliswaar in beginsel door werknemersvertegenwoordigers worden beheerd, maar gegeven de pensioendoelstelling kan het volgens de regering doelmatig zijn dit bestuur aan te vullen met vertegenwoordigers van de werkgevers. En in de tweede plaats kan men zich afvragen of het bezwaar van machtsconcentratie zich nu ook zal gaan richten op andere beleggingsfondsen zoals bijv. Robeco. De werkgevers wijzen de door de regering voorgestelde VAD af en geven de voorkeur aan een systeem van overwinstdeling met als belangrijkste kenmerken:

- individuele toekenning per onderneming;
- uitkering afhankelijk van de salarishoogte;
- niet al te lange blokkeringsstermijn (4 à 5 jaar).

Tenslotte mag niet onvermeld blijven dat een verdergaande progressie in de inkomstenbelasting wordt afgewezen, evenals het hanteren van de premie-inkomensgrenzen als instrument van inkomensverdelingspolitiek. In feite betekent dat namelijk dat men niets wil veranderen aan het feit dat er weinig of niets overblijft van de progressieve structuur van de belastingen voor de inkomens (in 1974) tussen f. 11.000 en f. 40.000 als gevolg van de degressieve werking van de premie-structuur 4). Toch menen de werkgevers dat op de midden- en hogere inkomens reeds een zware wissel is getrokken, gezien de scherpe progressie van de inkomensbelasting. Zou dat betekenen dat de inkomens (in 1974) tot f. 40.000 tot de lagere inkomens moeten worden gerekend?

M. P. van der Hoek

1) *Inkomensbeleid en overwinstdeling*, Den Haag, 1975.

2) Zie bijv. P. J. van Ginneken (red.), *Verdiensten van hoger personeel*, Deventer, 1974, blz. 61.

3) L. H. Klaassen, *Gastarbeidersfilosofie*, *ESB*, 29 september 1971, blz. 857.

4) Zie het preadvies voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde van A. F. Bakhoven en Y. M. Ypma, *Kwantitatieve en instrumentele betekenis van de sociale zekerheid*, Den Haag, 1974, blz. 26.

Financiële vooruitzichten voor de Belgische sociale zekerheid (I)

Wetgeving

PROF. DR. R. BOELAERT
DRS. M. J. FESTJENS

In de meeste Europese landen speelt de sociale zekerheid een steeds belangrijker rol. Ook in België, waar het aandeel van de uitgaven voor sociale voorzieningen in de totale overheidsuitgaven is gestegen van 27% in 1955 tot ruim 35% in 1975. Dit heeft tot gevolg dat de overheid bij haar economische planning steeds meer rekening moet houden met deze uitgaven. Vandaar dat de auteurs van dit artikel op het Centrum voor Economische Studiën van de Katholieke Universiteit Leuven een uitgebreid onderzoek hebben verricht naar de ontvangsten en uitgaven van de Belgische sociale voorzieningen gedurende 1976-1980; deze periode valt samen met die van het vierde Belgisch Economisch Plan 1). In dit artikel doen zij verslag van dat onderzoek 2). Het artikel is in twee delen gesplitst: deel I gaat over de Belgische wetgeving inzake bijdragen, uitgaven en rijksstoelagen; deel II behandelt de financiële vooruitzichten van de diverse subsectoren. Prof. Boelaert is docent aan de Economische Hogeschool Limburg en Drs. Festjens is wetenschappelijk medewerkster aan genoemd centrum.

A. Bijdragen

De bijdragen voor werknemers worden gestort bij de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid (RMZ). De bijdragen worden berekend op de bruto-verdiensten 3). Hierbij wordt echter in de meeste gevallen een loongrens in aanmerking genomen; deze grenzen worden automatisch aangepast aan de prijsevolutie. In tabel I worden de bijdragevoeten en (maand)loongrenzen weergegeven die op 1 januari 1975 van kracht waren 4). De bijdragevoeten hebben betrekking op het totaal van de werkgevers- en werknemersbijdragen 5).

Tabel I. Bijdragevoeten en (maand)loongrenzen op 1 januari 1975

	Handarbeiders		Hoofdarbeiders	
	Verdiensten, begrensd tot Bfr. 22.950	Onbegrensd verdienen	Verdiensten begrensd tot	
			Bfr. 22.950	Bfr. 37.925
Pensioenen		14	10,25	13,75 a)
Familiale toelagen	10,25		10,25	
Geneeskundige verzorging		5,55		5,55
Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid	2,90		2,50	
Werkloosheidsverzekering	2,90		2,90	

a) Deze bijdragevoet zal op 1 juli 1975 op 14% worden gebracht.

Uit deze tabel kan men opmaken dat de bijdrageheffing thans bijna op dezelfde manier gebeurt voor de hoofdarbeiders als voor de handarbeiders. De enige verschillen zijn een iets hogere bijdragevoet voor handarbeiders betreffende de verzekering tegen arbeidsongeschiktheid en het feit dat de pensioenbijdrage voor de handarbeiders op het onbegrensd loon wordt berekend.

Voor werknemers wier maandverdiensten onder de Bfr. 22.950 liggen, is de bijdrage gelijk aan 35,60% van het loon bij handarbeiders en 35,20% bij hoofdarbeiders. Bij een

verdienste van Bfr. 30.000 is de bijdragedruk reeds gedaald tot een 32% en bij een verdienste van 60.000 Bfr. tot ongeveer 26% (handarbeiders) of 30% (hoofdarbeiders). Hieruit blijkt duidelijk de regressiviteit van de RMZ-bijdragen, dit als gevolg van de invloed der loongrenzen.

B. Uitgaven

1. Pensioenen

Men onderscheidt hier rustpensioenen, overlevingspensioenen (of weduwenpensioenen) en het gewaarborgd inkomen.

Het rustpensioen wordt toegekend aan mannelijke werknemers die de leeftijd van 65 jaar en aan vrouwelijke werknemers die de leeftijd van 60 jaar hebben bereikt. Bij de berekening van het pensioen wordt voor ieder dienstjaar 75%

1) Zie R. Boelaert, L. de Vliegheer en M. J. Festjens, *Ontvangsten en uitgaven van de Belgische sociale zekerheid gedurende de periode 1976-80*, Centrum voor Economische Studiën, Leuven, 1974. Voor een gedetailleerde bespreking van de resultaten betreffende de bijdragen zie ook R. Boelaert en L. de Vliegheer, A prediction of the Belgian social security contributions for the period 1976-80, *Public Finance*, 1974, nr. 3-4, blz. 245-267. Hierbij zij nog opgemerkt dat ons onderzoek gefinancierd werd door het Fonds voor Collectief Fundamenteel Onderzoek en de Interministeriële Commissie voor Wetenschapsbeleid.

2) Hierbij moet wel worden opgemerkt dat alleen de sociale zekerheid der loon- en weddetrekkenden in hun studie opgenomen werd. De sector der zelfstandigen diende voorlopig buiten beschouwing gelaten wegens moeilijkheden bij het verzamelen der benodigde gegevens. Ondanks deze beperking hebben onze voorspellingen echter nog altijd betrekking op meer dan 90% van de totale sociale zekerheidsontvangsten en -uitgaven.

3) Bij de handarbeiders is het vakantiegeld begrepen in de verdiensten waarop de bijdrage berekend wordt.

4) De bijdrage voor vakantietoelagen (handarbeiders) wordt hier buiten beschouwing gelaten. Men kan deze bijdrage immers beschouwen als een soort uitgesteld loon dat door de werkgever naar de RMZ wordt gestuurd; aan het begin van de vakantieperiode stuurt deze instelling het bedrag dan terug naar de arbeiders.

5) Gemiddeld gezien is het werkgeversaandeel ongeveer gelijk aan tweederde van de bijdrage.

of 60% 6) van het (eventueel tot het loonplafond begrensde) loon in aanmerking genomen. Voor de jaren vanaf 1955 (handarbeiders) of 1958 (bedienden) geldt hierbij het werkelijk verdiende loon; voor de meer afgelegen jaren wordt een forfaitair jaarloon genomen dat voor bijna alle gepensioneerden hetzelfde is 7).

Vanaf 1 januari 1973 zijn de pensioenen welvaartsvast. Dit wil zeggen dat enerzijds de lopende pensioenen (behalve de automatische aanpassing aan het prijsniveau die sinds lang bestaat) ieder jaar worden verhoogd met een coëfficiënt die in principe overeenkomt met de stijging der reële lonen gedurende het voorgaande jaar. Anderzijds gaat men bij de berekening van de nieuwe pensioenen de verdiensten (hetzij werkelijke of forfaitaire) die in aanmerking worden genomen, aanpassen zowel aan de prijsstijging als aan de welvaartsstijging. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat deze laatste aanpassing op een vrij rudimentaire manier geschiedt.

Het overlevingspensioen wordt toegekend aan de weduwen die de leeftijd van 45 jaar hebben bereikt; aan jongere weduwen wordt ook een overlevingspensioen toegekend indien ze minstens één kind ten laste hebben. Het overlevingspensioen is vastgesteld op 80% van het rustpensioen waar de overleden echtgenoot recht op zou hebben gehad.

Personen die de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt en wier inkomen (inbegrepen eventuele pensioenuitkeringen) beneden een vastgesteld minimum ligt kunnen aanspraak maken op een gewaarborgd inkomen. Dit minimuminkomen was op 1 januari 1975 gelijk aan Bfr. 75.451 voor een gezin. Zowel de overlevingspensioenen als het gewaarborgd inkomen zijn welvaartsvast.

2. Familiale toelagen

De volgende categorieën van familiale toeslagen kunnen worden onderscheiden: het kraamgeld, de gewone kinderbijslagen, verhoogde bijslagen ten gunste van enkele speciale groepen 8) en tenslotte de leeftijdssupplementen. De gewone kinderbijslagen vormen veruit de belangrijkste groep uitgaven; ze worden toegekend aan de ouders (of echtgenoten!) van niet-werkende personen die jonger zijn dan 25 jaar. Sinds 1 januari 1975 zijn ook de familiale toeslagen welvaartsvast.

3. Geneeskundige verzorging

We kunnen hier een onderscheid maken tussen honoraria van geneesheren, kosten van ziekenhuisverpleging en terugbetaling van de prijs van farmaceutische producten.

De mutualiteit betaalt 75% van de honoraria voor de gewone prestaties (raadplegingen, bezoeken e.d.) terug 9). De honoraria voor operaties en technisch-medische prestaties worden volledig vergoed. Ook is er een categorie rechthebbenden, met name de Weduwen, Invaliden, Gepensioneerden en Wezen (WIGW) waarvoor alle honoraria volledig worden terugbetaald, tenminste indien hun inkomen een bepaalde grens niet overschrijdt.

De kosten van verpleging in een ziekenhuis worden in principe volledig aan de patiënt terugbetaald. Deze terugbetaling geschiedt voor 25% dank zij een subsidie die het Ministerie van Volksgezondheid aan het Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering (RIZIV) verleent.

De farmaceutische verstrekkingen kunnen worden onderverdeeld in magistrale bereidingen en specialiteiten. Voor de eerste categorie geneesmiddelen wordt bijna steeds een terugbetaling voorzien; er is wel per verstrekking een bedrag van Bfr. 25 vastgesteld dat voor eigen rekening komt (remgeld). Daarentegen worden slechts ongeveer de helft der op de markt aanwezige specialiteiten terugbetaald. Voor deze laatste categorie geneesmiddelen werd het remgeld op 1 januari 1975 verhoogd van Bfr. 50 tot Bfr. 60. De WIGW krijgen de volledige prijs van de magistrale berei-

dingen terugbetaald terwijl ze voor specialiteiten Bfr. 35 moeten bijdragen.

4. Verzekering tegen arbeidsongeschiktheid

De mutualiteit betaalt uitkeringen vanaf de tweede week arbeidsongeschiktheid wanneer het een handarbeider betreft en vanaf de tweede maand ongeschiktheid in het geval van een bediende 10). Indien de rechthebbende gezinshoofd is, bedraagt de uitkering 65% van het (eventueel begrensde) loon dat verdiend werd bij het ingaan van de ongeschiktheid; op 1 januari 1975 was de maximale maanduikering aldus Bfr. 14.918. Indien de rechthebbende geen gezinshoofd is, bedraagt de uitkering 47,5% van het (eventueel begrensde) loon. De verzekering tegen arbeidsongeschiktheid betaalt ook een vergoeding uit voor begrafeniskosten. Vanaf 1 juli 1974 zijn de hierboven besproken vergoedingen welvaartsvast.

5. Werkloosheidsverzekering

Gedurende het eerste jaar werkloosheid bedraagt de uitkering 60% van het (eventueel begrensde) loon; de maximumuitkering bedroeg aldus op 1 januari 1975 Bfr. 13.770 per maand. Vanaf het tweede jaar werkloosheid wordt de uitkering teruggebracht op 40% van het loon tenzij de werkloze gezinshoofd is. Ook de werkloosheidsuitkeringen zijn welvaartsvast vanaf 1 januari 1975.

C. Rijkstoelagen

Voor de pensioenen werd de rijkstoelage in 1968 vastgesteld op Bfr. 6 mrd. Deze toelage wordt automatisch aangepast aan de prijsevolutie; daarenboven werd ze in 1969 met 4% en sindsdien jaarlijks met 6% verhoogd. Ook wordt een minder belangrijke toelage verleend voor speciale doeleinden. In 1972 bedroeg de totale toelage aldus Bfr. 9,9 mrd., wat ca. 16,7% van de uitgaven uitmaakt.

Wat de geneeskundige verzorging 11) betreft, dekt de rijkstoelage 95% van de kosten in verband met sociale ziekten en 27% van de andere uitgaven. Verder is een toelage voorzien om de bijdragen der werklozen te vervangen. Gedurende de jongste jaren bedroeg de rijkstoelage aldus ongeveer 33% van de uitgaven.

Voor de verzekering tegen arbeidsongeschiktheid dekt de rijkstoelage 75% van de uitgaven vanaf het tweede jaar ongeschiktheid en 70% van de uitkeringen voor begrafeniskosten. Ook hier wordt een toelage verstrekt om de werklozenbijdragen te vervangen. Gedurende de jongste jaren bedroeg de rijkstoelage ongeveer 45% van de uitgaven.

In de sectoren Familiale Toelagen en Werkloosheidsverzekering past het Rijk eventuele verschillen tussen uitgaven en bijdragen bij.

R. Boelaert
M. J. Festjens

6) Naargelang het een gezinspensioen of een pensioen van een alleenstaande betreft.

7) Voor de pensioenen ingegaan vóór 1962 is het forfaitair jaarloon wel merkbaar lager dan voor de andere pensioenen.

8) Het betreft hier wezen, minder-valide kinderen en kinderen van invalide werknemers.

9) Dit is natuurlijk alleen het geval indien de geneesheer zich aan de overeengekomen tarieven houdt. Overschrijdingen van deze tarieven worden uiteraard nooit door de mutualiteit terugbetaald.

10) Gedurende de eerste maand arbeidsongeschiktheid moet de werkgever aan bedienden de wedde doorbetalen (gewaarbord maandloon); voor een arbeider is dit slechts het geval gedurende de eerste week arbeidsongeschiktheid.

11) In de rijkstoelage aan de geneeskundige verzorging is niet begrepen de bovenvermelde subsidie van het Ministerie van Volksgezondheid voor de dekking van 25% der kosten van ziekenhuisverpleging.

De regionale spreiding van de werkloosheid in Nederland

DRS. J. J. SIEGERS*

Niet alleen de omvang van de werkloosheid, maar ook de regionale spreiding ervan vormt onderwerp van het nationale economische beleid. Na de tweede wereldoorlog heeft de overheid voortdurend getracht de ongelijkheid in deze spreiding te verminderen. Tot het einde van de jaren vijftig was het regionaal-economische beleid zelfs tot deze doelstelling beperkt 1). In dit artikel wordt nader ingegaan op de vraag hoe de regionale spreiding van de werkloosheid zich in de afgelopen ruim twintig jaar heeft ontwikkeld 2). Daarbij wordt zowel aandacht besteed aan de trendmatige ontwikkelingen als aan de conjuncturele fluctuaties in deze spreiding. Met de nadere precisering van de beweging in de tijd die de regionale spreiding in de naoorlogse jaren te zien heeft gegeven, wordt gepoogd een bijdrage te leveren tot het verkrijgen van het voor het voeren van een beleid benodigde inzicht. Het beschikbare cijfermateriaal laat helaas niet toe te achterhalen in welke mate het regionaal-economische beleid van de overheid op deze beweging van invloed is geweest. Wel kan een indicatie worden gegeven omtrent de gevolgen van het aangekondigde te voeren beleid met betrekking tot de spreiding van rijksdiensten.

Spreidingsmaatstaven

De met betrekking tot de regionale spreiding van de werkloosheid meest gehanteerde maatstaven zijn de standaarddeviatie en de variatiecoëfficiënt. De standaarddeviatie van de regionale werkloosheidspercentages is gelijk aan de wortel uit het kwadratisch gemiddelde van de afwijkingen, die de afzonderlijke percentages vertonen ten opzichte van hun rekenkundig gemiddelde 3). Ze heeft betrekking op de absolute spreiding van de regionale werkloosheidspercentages om het rekenkundig gemiddelde. De variatiecoëfficiënt is het quotiënt van standaarddeviatie en rekenkundig gemiddelde. De variatiecoëfficiënt kan worden beschouwd als een maatstaf voor de relatieve spreiding, d.w.z. voor de absolute spreiding in verhouding tot het rekenkundig gemiddelde.

Voor elk jaar bestaat er een verdeling van de regionale werkloosheidspercentages met een bijbehorende spreiding. Een analyse van de ontwikkeling van de spreiding in de tijd komt neer op het vergelijken van de spreidingen van de verdelingen voor de achtereenvolgende jaren. Naar de mening van Thirlwall verschaft de standaarddeviatie en niet de variatiecoëfficiënt het juiste inzicht, waar het de spreiding van de regionale werkloosheid betreft 4). Hij adstrueert dit door erop te wijzen dat volgens de maatstaf van de variatiecoëfficiënt een verdubbeling van de standaarddeviatie bij een gelijktijdige verdubbeling van de gemiddelde werkloosheid

geen toeneming van de ongelijkheid in de spreiding zou betekenen, hoewel een dergelijke ontwikkeling in het algemeen wel als zodanig wordt beschouwd. Burrows werpt echter tegen dat een gegeven absoluut verschil tussen regionale werkloosheidspercentages belangrijker wordt geacht naarmate de gemiddelde werkloosheid lager is 5). De variatiecoëfficiënt lijkt dan de aangewezen maatstaf, daar deze de absolute spreidingen van de verschillende verdelingen standaardiseert door expliciet met het verschil in gemiddelde werkloosheid rekening te houden 6). Resumerend kan worden gesteld dat de standaarddeviatie en de variatiecoëfficiënt van hetzelfde verschijnsel verschillende aspecten belichten, namelijk resp. de absolute en de relatieve spreiding. Zij leveren elk hun eigen bijdrage bij de vergelijking van regionale werkloosheidsverdelingen. Daarom wordt in de volgende paragraaf de ontwikkeling in de tijd nagegaan van elk van beide maatstaven.

Ontwikkeling van standaarddeviatie en variatiecoëfficiënt van de regionale werkloosheidspercentages

Om de trendmatige ontwikkelingen en de conjuncturele fluctuaties in de standaarddeviatie en de variatiecoëfficiënt te traceren, werden voor ieder jaar de waarden van deze maatstaven berekend voor mannen en vrouwen te zamen en voor mannen en vrouwen afzonderlijk, zowel voor provin-

* De schrijver is wetenschappelijk medewerker aan het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. Hij dankt Prof. Dr. C. de Galan en Prof. Dr. C. K. F. Nieuwenburg voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1) Verg. J. H. Zoon, Regionaal-economisch beleid, *Beleid en maatschappij*, juli/augustus 1974, blz. 216. Voor een overzicht van het gevoerde naoorlogse regionaal-economische beleid zie, naast het genoemde artikel van Zoon, bijv. A. J. Hendriks, *Economie en regionale politiek*, in: L. H. Klaassen (red.), *Regionale economie*, Groningen, 1972, blz. 128-132.

2) Met de term werkloosheid wordt in dit artikel steeds bedoeld op het statistische begrip geregistreerde arbeidsreserve.

3) De standaarddeviatie is gelijk aan:

$$s = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

waarbij:

x_i = werkloosheidspercentage van regio i

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

n = aantal regio's.

4) A. P. Thirlwall, Regional unemployment as a cyclical phenomenon, *Scottish Journal of Political Economy*, juni 1966, blz. 207.

5) P. Burrows, Manpower policy and the structure of unemployment in Britain, *Scottish Journal of Political Economy*, februari 1968, blz. 72.

6) Verg. T. Yamane, *Statistics*, New York, 1969, blz. 76.

cies als voor landsdelen 7). Vervolgens werd multi-pele regressie uitgevoerd van de onderscheiden maatstaven op de tijd en de werkloosheid 8).

Tabel 1. Resultaten van lineaire regressie van de standaarddeviatie op de tijd en de werkloosheid, 1952 t/m 1974 a)

	Regressiecoëfficiënten			R ²
	constante	T ^{b)}	W ^{c)}	
Provincies				
mannen en vrouwen	1,956	-0,079**	0,234**	0,770
mannen	2,449	-0,099**	0,277**	0,776
vrouwen	0,058	0,011*	0,089*	0,419
Landsdelen				
mannen en vrouwen	1,617	-0,061**	0,161*	0,735
mannen	2,044	-0,077**	0,187*	0,733
vrouwen	0,073	0,002	0,066**	0,292

a) Berekend op basis van gegevens verstrekt door het Ministerie van Sociale Zaken. Voor de bij T en W behorende regressiecoëfficiënten geldt: ** = significant op 1%-niveau, * = significant op 5%-niveau.

b) T = kalenderjaar minus 1952.

c) W is de landelijke geregistreerde arbeidsreserve van mannen en vrouwen te zamen in procenten van de afhankelijke beroepsbevolking.

De resultaten van de regressie-analyse die betrekking hebben op de standaarddeviatie zijn weergegeven in tabel 1. Zoals blijkt uit de bij T behorende regressiecoëfficiënten is de ongelijkheid in de regionale spreiding van de totale werkloosheid volgens de gehanteerde maatstaf trendmatig afgenomen. Dit komt geheel voor rekening van de ontwikkeling bij de mannen. Voor de vrouwen indiceren de resultaten een trendmatige toename.

Op grond van het teken van de bij W behorende regressiecoëfficiënten kan worden geconcludeerd dat de regionale spreiding van de werkloosheid volgens de maatstaf van de standaarddeviatie ongelijker is naarmate de werkgelegenheidssituatie slechter is. De grootte van de regressiecoëfficiënten geeft aan dat dit effect zich in absolute termen sterker manifesteert bij de mannen dan bij de vrouwen. Wanneer de regressiecoëfficiënten echter worden gedeeld door de respectieve over de beschouwde periode berekende gemiddelde standaarddeviaties, dan verandert dit in het tegendeel: 0,145 versus 0,248 voor de provinciale gegevens en 0,119 versus 0,288 voor de gegevens per landsdeel. Dit is het gevolg van het feit dat de gemiddelde standaarddeviatie voor de mannen aanmerkelijk groter is dan die voor de vrouwen, namelijk 1,573 versus 0,230.

Tabel 2. Resultaten van lineaire regressie van de variatiecoëfficiënt op de tijd en de werkloosheid, 1952 t/m 1974 a)

	Regressiecoëfficiënten			R ²
	constante	T ^{b)}	W ^{b)}	
Provincies				
mannen en vrouwen	1,102	-0,023**	-0,124**	0,864
mannen	1,130	-0,022**	-1,131**	0,871
vrouwen	0,588	-0,008**	-0,063**	0,661
Landsdelen				
mannen en vrouwen	1,047	-0,021**	-0,137**	0,845
mannen	1,075	-0,020**	-0,146**	0,848
vrouwen	0,476	-0,012**	-0,040**	0,676

a) Berekend op basis van gegevens verstrekt door het Ministerie van Sociale Zaken. Voor de bij T en W behorende regressiecoëfficiënten geldt: ** = significant op 1%-niveau.

b) Zie voetnoot b) en c) bij tabel 1.

Wanneer de berekeningen, zoals uitgevoerd voor de standaarddeviatie, worden herhaald voor de variatiecoëfficiënt, dan resulteren de cijfers die in tabel 2 staan verkend. Ook volgens de maatstaf van de variatiecoëfficiënt vertoont de ongelijkheid in de regionale spreiding van de totale werkloosheid een trendmatige afneming. In tegenstelling tot hetgeen het geval bleek bij de standaarddeviatie, doet deze ontwikkeling zich niet alleen voor bij de mannen, maar ook bij de vrouwen. In absolute termen is dit effect gezien de grootte van de bij T behorende regressiecoëfficiënten wel-

iswaar veel sterker bij de mannen dan bij de vrouwen, maar in relatieve termen (regressiecoëfficiënten gedeeld door gemiddelde variatiecoëfficiënten) is het verschil aanzienlijk kleiner voor de provinciale gegevens (-0,035 versus -0,023) en voor de gegevens per landsdeel is het effect bij de vrouwen zelfs groter (-0,037 versus -0,046) 9).

Zoals uit tabel 2 blijkt, vertoont de variatiecoëfficiënt niet alleen een negatief verband met de tijd, maar ook met de werkloosheid. De ongelijkheid in de regionale spreiding van de werkloosheid is volgens de gehanteerde maatstaf geringer naarmate de werkgelegenheidssituatie slechter is. Zowel in absolute termen als in relatieve termen (regressiecoëfficiënten gedeeld door gemiddelde variatiecoëfficiënten) geldt dit sterker voor de mannen dan voor de vrouwen. In relatieve termen: -0,210 versus -0,169 voor de provinciale gegevens en -0,261 versus -0,152 voor de gegevens per landsdeel.

Opgemerkt wordt dat bij de toeneming van de werkloosheid van 1973 op 1974 volgens de maatstaf van de variatiecoëfficiënt niet, zoals op grond van de resultaten van de regressie-analyse valt te verwachten, een meer dan trendmatige afneming van de ongelijkheid in de spreiding kan worden geconstateerd, maar integendeel een toeneming. Alle berekende variatiecoëfficiënten stegen in 1974 met omstreeks 40% van de waarde die zij in 1973 bezaten. Dit is het gevolg van de omstandigheid dat bij een sterke toename van de werkloosheid in de noordelijke en zuidelijke gebieden de werkloosheid in de westelijke gebieden zich van 1973 op 1974 vrijwel niet wijzigde. Het lijkt echter nog te vroeg om te concluderen, dat de trendmatige ontwikkeling van de variatiecoëfficiënt is omgebogen.

De conjuncturele fluctuaties van de standaarddeviatie en de variatiecoëfficiënt maken het riskant om op basis van slechts enkele jaren een uitspraak te doen omtrent de trendmatige ontwikkeling van deze maatstaven. Zo wordt op grond van de waarden die de variatiecoëfficiënt bezat in 1952, 1958 en 1964 door de OECD geconcludeerd dat de variatiecoëfficiënt gedurende de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig is gestegen 10). Regressie-analyse leert echter dat de variatiecoëfficiënt ook in die periode een significante trendmatige daling vertoonde.

Regionale verschillen in conjuncturele gevoeligheid

Zoals hierboven bleek, neemt de ongelijkheid in de absolute regionale spreiding van de werkloosheid toe naarmate de landelijke werkgelegenheidssituatie verslechtert. Om dit verband nader te onderzoeken werden per regio regressies uitgevoerd van de absolute jaarlijkse veranderingen in de regionale werkloosheidspercentages op de absolute jaarlijkse veranderingen in de landelijke percentages 11). De resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel 3. Voor alle regio's is getoetst of de onderzochte relatie in de periode na 1966 verschilde van die in de daaraan voorafgaande periode

7) De landsdelen zijn het Noorden (Groningen, Friesland, Drenthe), het Oosten (Overijssel, Gelderland), het Westen (Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland) en het Zuiden (Noord-Brabant, Limburg).

8) Verg. A. M. Sum en T. P. Rush, The geographic structure of unemployment rates, *Monthly Labor Review*, maart 1975, blz. 5-6. Deze en volgende regressies werden uitgevoerd met behulp van de computer van het ACCU te Utrecht.

9) De gemiddelde variatiecoëfficiënt is voor de mannen ongeveer tweemaal zo groot als voor de vrouwen, namelijk voor provincies 0,624 versus 0,370 en voor landsdelen 0,558 versus 0,264.

10) OECD, *Economic surveys; Netherlands*, Parijs, blz. 26.

11) Verg. Thirlwall, o.c., blz. 209-211. Op analoge wijze kan het verband tussen de variatiecoëfficiënt en de landelijke werkloosheidssituatie nader worden onderzocht door regressie van de relatieve jaarlijkse veranderingen in de regionale werkloosheidspercentages op de relatieve jaarlijkse veranderingen in de landelijke percentages. Daar deze analyse naar verwachting weinig extra informatie oplevert, is zij achterwege gebleven.

Tabel 3. Resultaten van enkelvoudige lineaire regressie van de absolute jaarlijkse veranderingen van de regionale werkloosheidspercentages op de absolute jaarlijkse veranderingen van de landelijke werkloosheidspercentages, 1953 t/m 1974 a)

Regio's	Mannen en vrouwen		Mannen		Vrouwen		Regio's	Mannen en vrouwen		Mannen		Vrouwen	
	Regressie-coëfficiënten	R ²	Regressie-coëfficiënten	R ²	Regressie-coëfficiënten	R ²		Regressie-coëfficiënten	R ²	Regressie-coëfficiënten	R ²	Regressie-coëfficiënten	R ²
Provincies													
Groningen	1,362*	0,861	1,161	0,644	1,306	0,573	Zeeland	0,948	0,608	0,933	0,595	0,987	0,740
Friesland	1,098	0,728	1,262*	0,837	1,162	0,733	Noord-Brabant	1,420**	0,975	1,431**	0,974	1,190*	0,914
Drenthe	1,767**	0,712	1,770**	0,710	1,309	0,695	Limburg	1,115	0,627	1,062	0,605	2,050**	0,887
Overijssel	1,158*	0,932	1,158*	0,931	1,153	0,868	1953 t/m 1966	0,666**	0,890	0,635**	0,880	0,944	0,720
1953 t/m 1966	1,036	0,930	1,040	0,936			1967 t/m 1974	2,087*	0,835	2,012*	0,811	2,345**	0,970
1967 t/m 1974	1,397**	0,977	1,419**	0,973			Landsdelen						
Gelderland	1,163**	0,965	1,173**	0,962	1,044	0,949	Noorden	1,407**	0,842	1,421**	0,846	1,265	0,773
Utrecht	0,797**	0,883	0,808**	0,887	0,571**	0,418	Oosten	1,160**	0,979	1,166**	0,978	1,091	0,947
1953 t/m 1966	0,937	0,948	0,934	0,944	1,162	0,926	1953 t/m 1966					0,872	0,804
1967 t/m 1974	0,520**	0,868	0,527**	0,876	0,414*	0,285	1967 t/m 1974					1,149*	0,986
Noord-Holland	0,759**	0,869	0,778**	0,865	0,661**	0,841	Westen	0,746**	0,909	0,749**	0,907	0,720**	0,902
1953 t/m 1966	0,887*	0,962	0,904	0,958	0,898	0,867	1953 t/m 1966	0,835**	0,985	0,834**	0,984	0,977**	0,975
1967 t/m 1974	0,505**	0,718	0,500**	0,692	0,598**	0,871	1967 t/m 1974	0,571**	0,770	0,559**	0,746	0,651**	0,909
Zuid-Holland	0,710**	0,903	0,698**	0,901	0,793**	0,920	Zuiden	1,311**	0,920	1,289**	0,915	1,474**	0,930
1953 t/m 1966					1,007	0,931	1953 t/m 1966	1,128*	0,977	1,113**	0,978	1,025	0,741
1967 t/m 1974					0,736**	0,941	1967 t/m 1974	1,673**	0,973	1,678**	0,929	1,594**	0,984

a) Berekend op basis van gegevens verstrekt door het Ministerie van Sociale Zaken. Als werkloosheidspercentages zijn gehanteerd die voor resp. mannen en vrouwen te zamen, mannen en vrouwen. Van alle regressiecoëfficiënten is nagegaan of zij significant verschillen van de waarde één, waarbij geldt: ** = significant op 1%-niveau, * = significant op 5%-niveau. Op één na (Utrecht, vrouwen, 1967 t/m 1974) verschillen alle regressiecoëfficiënten significant van nul op 1%-niveau.

12). Voor de regio's, waarvoor het verschil significant was op 5%-niveau, zijn in tabel 3 de regressieresultaten toegevoegd van beide perioden afzonderlijk. Het opmerkelijkste verschil vertoont Limburg, hetgeen kan worden toegeschreven aan de herstructureringsproblemen waarmee deze provincie sedert het midden van de jaren zestig kampt. Dit weerspiegelt zich ook in de regressieresultaten voor het Zuiden. Tevens blijkt dat in het Westen, en wel in het bijzonder in de provincies Utrecht en Noord-Holland, de conjuncturele gevoeligheid, die ten opzichte van overig Nederland toch reeds vrij gering was, in de periode na 1966 beduidend kleiner is dan in de periode daarvoor. Dit is niet in de laatste plaats het gevolg van de eerdervermelde werkloosheidsontwikkelingen in 1974.

Indien de absolute jaarlijkse veranderingen van elk van de regionale werkloosheidspercentages gelijk zouden zijn aan de absolute jaarlijkse veranderingen van het landelijke percentage, dan blijft de standaarddeviatie constant 13). De absolute jaarlijkse veranderingen van de regionale werk-

loosheidspercentages verschillen echter blijkens tabel 3 doorgaans van de absolute jaarlijkse veranderingen van het landelijke percentage: het merendeel van de regressiecoëfficiënten wijkt significant af van de waarde één. Voor de regio's met een werkloosheidspercentage dat boven het landelijke percentage ligt, tenderen de absolute jaarlijkse veranderingen van de percentages die van het landelijke te overtreffen. Voor de regio's met een werkloosheidspercentage dat onder het landelijke gemiddelde ligt, geldt het tegendeel 14). Dit is een voldoende voorwaarde om een positief verband tussen de standaarddeviatie en de werkloosheid te bewerkstelligen 15).

De verschillen in conjuncturele gevoeligheid tussen de regio's kunnen in de eerste plaats worden toegeschreven aan regionale verschillen in bedrijfstaksamenstelling. Regio's waarin de werkgelegenheid is geconcentreerd in relatief conjunctuurgevoelige bedrijfstakken vertonen naar verwachting grotere conjuncturele schommelingen in de werkloosheid dan regio's waarin bedrijfstakken overheersen met

12) De gehanteerde toetsingsprocedure werd ontleend aan G. C. Chow, Tests of equality between sets of coefficients in two linear regressions, *Econometrica*, juli 1960.

13) Immers, zij de standaarddeviatie s in periode t gelijk aan:

$$s_t = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

waarbij x_i betrekking heeft op de onderscheiden regionale werkloosheidspercentages en \bar{x} staat voor het landelijke werkloosheidspercentage, dan geldt voor periode $t+1$ in geval $\Delta x_i = \Delta \bar{x}$:

$$s_{t+1} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i + \Delta x_i - \bar{x} - \Delta \bar{x})^2}{n}} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}} = s_t$$

14) Verg. ook R. E. F. Moonen, De ontwikkeling van de regionale werkgelegenheid in Nederland in de periode 1956-1970, *Maandschrift Economie*, januari 1973, blz. 173-174.

15) Dit kan als volgt worden toegelicht. Bij een toeneming van x_i en \bar{x} geldt dat $s_{t+1} > s_t$ indien:

$$\sum_{i=1}^n (x_i + \Delta x_i - \bar{x} - \Delta \bar{x})^2 > \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \quad (1)$$

Wanneer x_j en Δx_j betrekking hebben op de m regio's waarvoor geldt dat $x_j > \bar{x}$ en wanneer x_k en Δx_k betrekking hebben op de p regio's waarvoor geldt dat $x_k < \bar{x}$, dan gaat (1) over in:

$$\sum_{j=1}^m (x_j + \Delta x_j - \bar{x} - \Delta \bar{x})^2 + \sum_{k=1}^p (x_k + \Delta x_k - \bar{x} - \Delta \bar{x})^2 > \sum_{j=1}^m (x_j - \bar{x})^2 + \sum_{k=1}^p (x_k - \bar{x})^2 \quad (2)$$

Voldoende voor de geldigheid van ongelijkheid (2) is, dat is voldaan aan zowel

$$\sum_{j=1}^m (x_j + \Delta x_j - \bar{x} - \Delta \bar{x})^2 > \sum_{j=1}^m (x_j - \bar{x})^2 \quad (3)$$

als aan

$$\sum_{k=1}^p (x_k + \Delta x_k - \bar{x} - \Delta \bar{x})^2 > \sum_{k=1}^p (x_k - \bar{x})^2 \quad (4)$$

Bij uitwerking gaat (3) over in de dubbele conditie

$$\sum_{j=1}^m \Delta x_j > m \Delta \bar{x} \quad (3a) \text{ en}$$

$$\sum_{j=1}^m \Delta x_j - m \Delta \bar{x} > 2(m \bar{x} - \sum_{j=1}^m x_j) \quad (3b)$$

Op grond van het gegeven dat $x_j > \bar{x}$ is steeds voldaan aan (3b) indien is voldaan aan (3a). De ongelijkheid (3) geldt derhalve indien

$$\sum_{j=1}^m \Delta x_j > m \Delta \bar{x}$$

dus in ieder geval indien voor elk der m regio's geldt dat $\Delta x_j > \Delta \bar{x}$. Evenzo kan worden afgeleid dat aan (4) is voldaan indien voor elk der p regio's geldt dat $\Delta x_k < \Delta \bar{x}$.

een betrekkelijk geringe conjunctuurgevoeligheid. Een tweede oorzakelijke factor wordt gevormd door interregionale verschillen in conjuncturele gevoeligheid binnen bedrijfstakken. Indien voor elke regio de werkloosheidspercentages per bedrijfstak bekend zijn, dan kan worden nagegaan welke van de twee genoemde factoren de grootste invloed heeft. Harris en Thirlwall berekenden dat het in Engeland gedurende de periode 1949 t/m 1964 vooral de interregionale verschillen in conjuncturele gevoeligheid binnen bedrijfstakken waren, die de verschillen in conjuncturele gevoeligheid tussen de regio's veroorzaakten 16).

Omdat voor Nederland geen regionale werkloosheidspercentages per bedrijfstak bekend zijn, is een analyse als die van Harris en Thirlwall hier niet mogelijk. Een globale indicatie omtrent de invloed van de interregionale verschillen in bedrijfstaksamenstelling kan echter worden verkregen door regressie van de coëfficiënten uit tabel 3 op de procentuele aandelen die de tertiaire sector vormt in de werkgelegenheid van de onderscheiden provincies. Zoals bekend, zijn de landelijke conjuncturele fluctuaties in de werkgelegenheid in de tertiaire sector aanmerkelijk geringer dan in de primaire en de secundaire sector 17). Derhalve kan worden verwacht dat een provincie met een relatief groot aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid een betrekkelijk geringe conjuncturele gevoeligheid bezit, tot uiting komend in een betrekkelijk lage waarde van de bij die provincie behorende coëfficiënt in tabel 3. Een relatief klein aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid heeft naar verwachting een betrekkelijk grote conjuncturele gevoeligheid ten gevolge, tot uiting komend in een betrekkelijk hoge waarde van de betreffende coëfficiënt in tabel 3. Dit negatieve verband wordt bevestigd door de in tabel 4 weergegeven regressieresultaten. Een toeneming van het aandeel van de tertiaire sector met 1% leidt tot een daling van de coëfficiënt met bijna 0,06. Op basis van de gekwadrateerde correlatiecoëfficiënten kan worden geconcludeerd dat voor mannen en vrouwen te zamen de hoogte van het aandeel van de tertiaire sector ongeveer 70% verklaart van de variatie in de coëfficiënten uit tabel 3. Voor de mannen bedraagt de mate van verklaring een kleine 80%; dat is bijna tweemaal zoveel als voor de vrouwen.

Tabel 4. Resultaten van enkelvoudige lineaire regressie van de coëfficiënten uit tabel 3 op de procentuele aandelen van de tertiaire sector in de werkgelegenheid van de onderscheiden provincies, 1973

	Regressiecoëfficiënten		R ²
	constante	aandeel tertiaire sector a)	
Mannen en vrouwen.....	4,340	-0,059**	0,706
Mannen.....	3,758	-0,058**	0,779
Vrouwen.....	5,434	-0,056*	0,426

a) De procentuele aandelen van de tertiaire sector in de werkgelegenheid van de onderscheiden provincies zijn ontleend aan CBS, *Statistiek werkzame personen 31 maart 1973*, Den Haag, 1974, blz. 22-27. Voor de regressiecoëfficiënten geldt: ** = significant op 1%-niveau, * = significant op 5%-niveau.

De hoogte van het aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid vertoont niet alleen een negatief verband met de coëfficiënten uit tabel 3, maar ook met de hoogte van de werkloosheid. Van provincies waarvan het aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid boven het landelijke gemiddelde ligt, vertonen de werkloosheidspercentages de tendens geringer te zijn dan het landelijke percentage, terwijl het tegendeel geldt voor provincies waarvan het aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid onder het landelijke gemiddelde ligt. Dit betekent dat de interregionale verschillen in het aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid een gedeeltelijke verklaring bieden voor het hierboven gesignaleerde verband tussen de hoogte

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven.

Wij leveren ook:

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

van de coëfficiënten uit tabel 3 en de hoogte van de regionale werkloosheidspercentages.

Op grond van het voorgaande kan de thans door de overheid voorgestane spreiding van rijksdiensten worden geacht een opwaartse druk uit te oefenen op de lage coëfficiënten voor Zuid-Holland en een neerwaartse druk op de hoge coëfficiënten voor het Noorden en het Zuiden. Van de spreiding van rijksdiensten kan derhalve op zich zelf niet alleen een vermindering van de ongelijkheid in de regionale spreiding van de werkloosheid worden verwacht, maar ook een afzwakking van de conjuncturele fluctuaties daarin. Tevens impliceert een verhoging van de coëfficiënt voor Zuid-Holland een toeneming van de conjuncturele fluctuaties in de werkgelegenheid in deze provincie.

Een derde factor waaraan de verschillen in conjuncturele gevoeligheid tussen de regio's kunnen worden toegeschreven, wordt gevormd door regionale verschillen in diversificatie van de werkgelegenheidsstructuur. De achterliggende gedachte is dat naarmate de werkgelegenheidsstructuur van een provincie gevarieerder is, de kans toeneemt dat sterke conjuncturele fluctuaties in de werkgelegenheid in enkele bedrijfstakken ten dele zullen worden gecompenseerd door de werkgelegenheidsontwikkeling in andere bedrijfstakken 18). Regressie van de coëfficiënten uit tabel 3 op een maatstaf voor de diversificatie van de werkgelegenheidsstructuur laat echter geen bijdrage tot verklaring zien: de gekwadrateerde correlatiecoëfficiënten zijn alle kleiner dan 0,05 19).

Samenvatting

Zowel wanneer de standaarddeviatie als wanneer de variatiecoëfficiënt als maatstaf voor de spreiding van de regionale werkloosheid wordt gehanteerd — m.a.w., zowel

16) C. P. Harris en A. P. Thirlwall, Interregional variations in cyclical sensitivity to unemployment in the UK, 1949-1964, *Bulletin of the Oxford University Institute of Economics and Statistics*, februari 1968, blz. 61.

17) L. J. Zimmerman, Fluctuaties in de werkgelegenheid in Nederland na de tweede wereldoorlog, *ESB*, 17 mei 1967, blz. 518; H. Van der Eycken en P. Frantzen (red.), *De tertiaire sector*, Brussel 1970, blz. 96 en 97.

18) Hierover recentelijk J. M. den Breeje, Werkgelegenheidsstructuur en regionaal economisch beleid, in: Economisch-Technologisch Instituut voor Utrecht, *Verslag over het jaar 1974*, Utrecht, 1975, blz. 4. Voor analoge opmerkingen van ouder datum, zie A. Marshall, *Principles of economics*, 8e druk, Londen, 1972, blz. 227.

19) Als maatstaf voor de mate van gevarieerdheid van de werkgelegenheidsstructuur werd gehanteerd de verijnde diversificatie-index van Rodgers; zie J. W. Alexander, *Economic Geography*, Englewood Cliffs, 1963, blz. 407-110. De index werd toegepast op de gegevens voor 49 bedrijfstakken, zoals weergegeven in CBS, *Statistiek werkzame personen 31 maart 1973*, Den Haag, 1974, blz. 16 en blz. 22-27.

Investeringsbeslissingen ten behoeve van de elektriciteitsopwekking

Onder deze titel schreef Drs. G. J. van Helden twee artikelen in *ESB* van 10 resp. 17 september jl. Door het ontwikkelen van een rekenmodel — waarop hier niet zal worden ingegaan — leverde de schrijver een nuttige bijdrage aan de discussie over de wijze waarop een prognose gemaakt kan worden voor het in de toekomst benodigde vermogen voor de elektriciteitsopwekking.

In het tweede artikel ging de heer Van Helden onder meer in op de landelijke samenwerking tussen de elektriciteitsproductiebedrijven in de NV Samenwerkende Electriciteits-Productiebedrijven (SEP). Ondergetekende wil daarbij gaarne enkele kanttekeningen plaatsen.

In dit artikel stelt de schrijver met betrekking tot de organisatie binnen de SEP o.a.: „We gaan ervan uit dat de invloed van elk beleidsorgaan minder wordt bepaald door haar formele grondslag dan door haar materiële betrokkenheid bij de beleidsvoorbereiding en -uitvoering”. Dit is een wonderlijk uitgangspunt, dat de heer Van Helden met wat andere woorden elders nog eens herhaalt. Indien de formele invloed en bevoegdheid van de politiek verantwoordelijke bestuurders immers wel bestaan, zou de schrijver een aanval moeten doen op de wijze waarop deze bestuurders hun werk verrichten en zich niet moeten richten tegen de constellatie van de SEP, zoals nu duidelijk uit zijn artikel naar voren komt. Erger is dat de schrijver dan met één van de meest essentiële onderdelen van de formele structuur

een loopje neemt en een volkomen fout beeld geeft van samenstelling en zeggenschap van de raad van commissarissen. De commissarisplaatsen in deze raad worden namelijk ingenomen door de aandeelhouders zelve, terwijl daarnaast de NV Electriciteitsbedrijf Zuid-Holland (EZH) als aandeelhouder nog één van zijn participanten als commissaris kan aanwijzen. De president-commissaris is derhalve het enige persoonlijke lid van de raad. Verder zijn lid van deze raad:

- het Electriciteitsbedrijf voor Groningen en Drenthe (EGD);
- de provincie Friesland (als eigenaar en exploitant van het Provinciaal Electriciteitsbedrijf, PEB);
- de NV Electriciteits-Maatschappij IJsselcentrale (IJC);
- de NV Provinciale Gelderse Electriciteits-Maatschappij (PGEM);
- de NV Provinciaal en Gemeentelijk Utrechts Stroomleveringsbedrijf (PEGUS);
- de gemeente Amsterdam (als eigenaar en exploitant van het Gemeente Energiebedrijf, GEB);
- de provincie Noord-Holland (als eigenaar en exploitant van het Provinciaal Electriciteitsbedrijf van Noord-Holland, PEN);
- de NV Electriciteitsbedrijf Zuid-Holland (EZH);
- de gemeente Rotterdam (als eigenaar en exploitant van het Gemeente Energiebedrijf, GEB);
- de NV Provinciale Zeeuwse Energie-Maatschappij (PZEM);
- de NV Provinciale Noordbrabantse Electriciteits-Maatschappij (PNEM);

- de NV Provinciale Limburgse Electriciteits-Maatschappij (PLEM).

Voor de publiekrechtelijke leden van de raad van commissarissen zullen meestal politiek verantwoordelijke bestuurders optreden; hetzelfde geldt voor de NV PZEM, welke NV een bijzondere bestuursstructuur heeft. De directeur van EZH is steeds vergezeld van een aantal leden van de raad van commissarissen van die NV, zoals statutair bij EZH is voorgeschreven. De overige NV's zijn formeel vertegenwoordigd door hun directeuren, maar aangezien deze niet persoonlijk lid zijn van de raad van commissarissen van de SEP mag verwacht worden dat zij zich door vooroverleg steeds ervan zullen vergewissen dat hun in te nemen standpunt de instemming heeft van de raad van commissarissen van hun eigen NV, die in alle gevallen praktisch geheel uit politiek verantwoordelijke bestuurders bestaat. Wanneer een besluit door de raad van commissarissen van de SEP wordt genomen, zal dit dus beslist de instemming hebben van (de meerderheid van) de overheden die de elektriciteitsproductie in feite beheren.

Wat de vaststelling van het elektriciteitsplan aangaat, is het beeld dat de heer Van Helden oproept, mede in het licht van hetgeen hiervoren is beschreven, eveneens onjuist. De grondslag van een dergelijk plan wordt gevormd door de regionale belastingramingen, die in eerste instantie door de in de SEP deelnemende bedrijven worden opgesteld. Wel worden deze ramingen na onderlinge vergelijking zo nodig aangepast, doch dit geschiedt steeds in volledige overeenstemming met het betrokken bedrijf. Dit bedrijf zal immers aan deze ramingen zijn gebonden bij de onderlinge verrekeningen. Er is dan ook generlei twijfel dat de ramingen die in het elektriciteitsplan voor EGD zijn opgenomen in de eerste plaats als ramingen van EGD zelf moeten worden beschouwd en het is zeker dat deze de volledige instemming hadden van de politiek verantwoordelijke bestuurders die deel uitmaakten van het EGD-bestuur.

Dat deze ramingen niet bewaarheid zijn geworden, is gelegen in het feit dat de industriële ontwikkeling zich niet heeft voltrokken in overeenstemming met de

wanneer de absolute als wanneer de relatieve spreiding wordt gezien — kan worden geconstateerd dat de ongelijkheid in deze spreiding gedurende de afgelopen ruim twintig jaar een trendmatige daling heeft ondergaan. De enige uitzondering hierop wordt gevormd door de werkloosheid van de vrouwen, wanneer de standaarddeviatie als spreidingsmaatstaf wordt gebruikt. De ongelijkheid in de absolute spreiding is voor hen trendmatig gestegen.

Rond de trend doen zich conjuncturele fluctuaties voor: de standaarddeviatie vertoont een positief verband met de hoogte van de werkloosheid, de variatiecoëfficiënt een negatief verband. Een nader onderzoek van het positieve verband tussen de standaarddeviatie en de hoogte van de

werkloosheid leert dat dit kan worden toegeschreven aan de wijze waarop de absolute jaarlijkse veranderingen van de regionale werkloosheidspercentages tenderen af te wijken van de absolute jaarlijkse veranderingen van het landelijke percentage. Deze wijze van afwijken wordt gedeeltelijk verklaard door de interregionale verschillen in het aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid.

Van de door de overheid voorgestane spreiding van rijksdiensten kan op zowel een vermindering van de ongelijkheid in de regionale spreiding van de werkloosheid als een afzwakking van de conjuncturele fluctuaties daarin worden verwacht.

Jacques Siegers

Naschrift

denkbeelden van deze bestuurders. Dit is een constatering, die vandaag voor veel meer zaken geldt, zowel in Nederland als in de rest van de wereld, waar een situatie is ontstaan die door bijna alle bestuurders, of zij nu op lokaal, regionaal, nationaal dan wel internationaal niveau werkzaam waren en of zij wel of niet politieke verantwoordelijkheid droegen, niet is voorzien.

Tenslotte zij erop gewezen dat ook bij de bedrijven die in de SEP samenwerken de wens bestond naast invloed van regionale politiek verantwoordelijke bestuurders, in verband met het nationale karakter van de elektriciteitsopwekking, ook landelijk politiek verantwoordelijke bestuurders in de gelegenheid te doen zijn desgewenst invloed uit te oefenen. Het door de heer Van Helden in dit verband in zijn artikel van 17 september jl. als een in voorbereiding zijnde regeling genoemde convenant waarin is vastgelegd dat de minister van Economische Zaken het elektriciteitsplan dient goed te keuren alvorens het van kracht wordt, is reeds in juni van dit jaar in werking getreden. De minister heeft hiermede een beslissende stem bij de vaststelling van de inhoud van het elektriciteitsplan terwijl hij voor zijn beleid dienaangaande in het parlement interpellabel is.

Eventueel zou de minister via de zojuist genoemde bevoegdheid ook de door de heer Van Helden als wenselijk aangemerkte ideeën omtrent een energiebeperkend overheidsbeleid kunnen concretiseren in een rem op nieuwe investeringen. Terecht merkt de heer Van Helden op dat de elektriciteitsbedrijven zich tot heden op het standpunt stellen dat zij een leveringsplicht hebben. Het afremmen van investeringen zou betekenen het introduceren van een gereede kans dat aan die leveringsplicht van tijd tot tijd niet voldaan kan worden. Men dient zich te realiseren dat dit een ingrijpende wijziging van ons huidige leefpatroon zou betekenen. Het omvormen van de maatschappij door de elektriciteitsvoorziening in een harnas te plaatsen, lijkt een verkeerde aanpak van de problematiek waar wij heden ten dage mee zijn geconfronteerd. Er zijn andere mogelijkheden om het verbruik zelf te beperken en de minister heeft in zijn energienota reeds aangegeven langs welke wegen dit bevorderd zou kunnen worden.

Overigens moet men steeds bedenken dat het energieverbruik samenhangt met de mentaliteit waarmede wij in Nederland, maar ook elders in de wereld, door het leven gaan. Indien deze mentaliteit verandert, zal ook het energieverbruik een wijziging ondergaan. Voor de elektriciteitsvoorziening zal het niet zo moeilijk zijn zich dan daarbij aan te passen; het omgekeerde is echter niet recht denkbaar.

Ir. J. H. Bakker
directeur NV SEP

Ir. J. H. Bakker beperkt zich in zijn kritiek op mijn artikel hoofdzakelijk tot de door mij gegeven perceptie van de SEP-organisatiestructuur. Uit het door de heer Bakker gestelde meen ik te mogen opmaken dat hij geen onoverkomenlijke bezwaren koestert tegen de wijze waarop ik de *formule structuur* van de SEP-organisatie heb weergegeven. Onze meningen lopen evenwel uiteen wanneer het gaat om de vraag hoe de SEP *materieel functioneert*. De heer Bakker stelt eenvoudigweg: zo de SEP formeel zou moeten functioneren, functioneert zij de facto 1). Ik ben er daarentegen van uitgegaan dat niet zozeer de formele regels bepalend zijn voor het functioneren van een organisatie, maar dat het veeleer gaat om de beantwoording van de vraag welke organen feitelijk betrokken zijn bij de beleidsvoorbereiding en -uitvoering. In die opvatting zijn het niet de individuele productiebedrijven (en direct of indirect de politieke organen waardoor zij worden gecontroleerd) waaraan de belangrijkste plaats toekomt in de SEP-organisatie, maar de „Arnhemse beleidsorganen”, met name de SEP-directie, haar staforganen en de Raad van Toezicht van de SEP. Bij de vraag naar de materiële functionering van de SEP-organisatie heb ik als het ware de formele structuur „op zijn kop gezet”. Ik erken dat dit neerkomt op een nogal extreme perceptie. Niettemin wil ik onderstaand enkele argumenten noemen, waardoor de opvatting van de heer Bakker — materiële structuur = formele structuur — aanspraak maakt op eenzelfde kwalificatie.

In de eerste plaats is door de individuele productiebedrijven een deel van het beleidsvoorbereidende werk gedelegeerd aan de SEP, of één van de andere „Arnhemse Instellingen”. Op zich heeft deze delegatie de nodige voordelen: de kosten van de hoog gekwalificeerde bestuurders en adviseurs, waarover de bedrijven nu gezamenlijk beschikken, zouden voor elk regionaal bedrijf afzonderlijk moeilijk te dragen zijn; dit is een bepaalde variant van het „economies-of-scale”-argument. De keerzijde van de medaille is echter dat de individuele bedrijven hiermee een deel van hun invloed overdragen aan de centrale SEP-organen. De invloed van deze organen stoelt niet op formele bevoegdheden, maar op hun deskundigheid gepaard aan beleidsvoorbereidende bevoegdheden 2).

In de tweede plaats krijgt de hiervoor signaleerde invloed van de centrale SEP-organen een nog grotere betekenis, wanneer men bedenkt dat het individuele productiebedrijf er belang bij heeft zijn investeringsbeslissingen in opwekkingscapaciteit zodanig te plannen dat zijn collega-bedrijven hiermee instemmen. Voor zover een individueel bedrijf buiten de goedkeuring van de SEP om investeringen plant, moet het de helft

van de (eventuele) overschotkosten namelijk zelf dragen 3). Dergelijke regels verleggen het gewicht van de regionale investeringsbeslissing voor een niet onbelangrijk deel naar de door de SEP ingestelde „Commissie Samenwerking”, die verantwoordelijk is voor de opstelling van het concept-elektriciteitsplan. In genoemde commissie heeft zitting een aantal regionale directeuren (geen bestuurders!), die zich — naar men mag aannemen — met raad en daad ter zijde laten staan door de centrale SEP-organen, met name de directie en haar staf.

Als derde argument moet worden genoemd de potentiële belangentegenstellingen tussen de in de SEP samenwerkende elektriciteitsbedrijven. Zo dienen investeringen in opwekkingscapaciteit of koppelverbindingen voor een bepaalde regio primair de belangen van het betrokken bedrijf, of groep van bedrijven. Voor andere bedrijven kan dit betekenen dat de voor hen relevante investeringen worden opgeschort. Dergelijke belangentegenstellingen leiden ertoe dat er bij de opstelling van het gemeenschappelijke plan een belangrijke plaats moet worden ingeruimd voor onderhandelingen tussen de bedrijven, maar het betekent tevens dat de invloed van de door hen gezamenlijk ingestelde organen wordt vergroot.

Met de aldus geschetste invloedstructuur binnen de SEP-organisatie dringt zich het analoog van de particuliere onderneming op. Voor deze onderneming geldt namelijk formeel dat de grootste zeggenschap is weggelegd voor de verschaffers van het eigen vermogen (bij de NV de aandeelhouders), terwijl deze materieel blijkt te liggen bij de leiding. Dit uiteenlopen van formele en materiële machtsposities wijt men aan de scheiding tussen leiding en vermogensverschaffing 4). Genoemde „kloof” wordt in het algemeen groter geacht, naarmate:

1. de organisatie een grotere omvang heeft en op grond daarvan door een

1) Bij het niet goed functioneren van een organisatie richt de heer Bakker zijn kritiek uitsluitend tot de personen die deze organisatie zouden moeten controleren (bij de SEP met name de politiek verantwoordelijke regionale bestuurders), terwijl m.i. ook de structuur van de organisatie onvolkomenheden kan bevatten.

2) Vergelijk het traditionele „lijn-stafconflict”, waarmee elke organisatie van een zekere omvang wordt geconfronteerd.

3) De situatie bij het EGD is in verband hiermee in deel II van mijn artikel toegelicht; zie *ESB*, 17 september 1975, blz. 890-891.

4) Zie bijv. R. J. Monsen jr. en A. Downs, *A theory of large managerial firms*, *Journal of Political Economy*, 1965, blz. 221-236; O. E. Williamson, *A model of rational managerial behavior*, in: R. M. Cyert en J. G. March, *A behavioral theory of the firm*, Englewood Cliffs (NJ), 1963, hoofdstuk 9; M. A. Crew, M. Jones-Lee en C. K. Rowley, X-theory versus management discretion theory, *The Southern Economic Journal*, 1971, blz. 173-184.

bureaucratische structuur grotere afwijkingen mogelijk maakt tussen hetgeen de leiding nastreeft en het belang van de vermogensverschaffers;

2. de marktform meer monopolöide is, waardoor de leiding via het ontbreken van voldoende „externe pressie” meer beslissingsruimte verwerft;
3. het aandelenbezit sterker verspreid is, waardoor een effectieve controle op het doen en laten van de leiding minder goed mogelijk is.

De punten 1 en 2 vormen een additionele verklaring voor het feit dat de gesignaleerde kloof bij de SEP-organisatiestructuur aanzienlijk zal zijn; eerlijkheidshalve zij erop gewezen dat het derde punt op het tegengestelde wijst (het aandelenbezit is namelijk redelijk geconcentreerd bij een twaalfstal bedrijven) 5).

Concluderend kan worden gesteld dat de door de heer Bakker geclaimde gelijkheid tussen materiële en formele structuur van de SEP weinig realistisch lijkt. Anderzijds is het door mij eerder ingenomen standpunt, als zou de materiële structuur van de SEP tegengesteld zijn aan haar formele structuur, op zijn minst te ongenueanceerd. Ik erken dat regionale bestuurders de nodige invloed kunnen uitoefenen, hoewel, zoals eerder gesteld, deze invloed nauwelijks effectief genoemd kan worden. Enerzijds omdat de centrale SEP-organen in directe zin moeilijk controleerbaar zijn voor de provinciale bestuurders, terwijl hun materiële invloed op de besluitvormingsprocessen aanzienlijk is (dit laatste is in het voorgaande aannemelijk gemaakt). Anderzijds onttrekt ook het werk van de zo belangrijke „Commissie Samenwerking” (bestaande uit directeuren van regionale bedrijven) zich voor een groot gedeelte aan de controle van de politiek verantwoordelijke bestuurders.

Overigens wil ik er met nadruk op wijzen dat de formele (en deels ook materiële) bevoegdheden van regionale bedrijven inzake investeringen in productie- en transmissiecapaciteit op zich uiterst discutabel zijn:

a. aangezien bij een grootschalige productie (tenminste als men daarvoor kiest) „planningfouten” nauwelijks door een individueel productiebedrijf kunnen worden gedragen; vergelijk de situatie bij het EGD;

b. omdat elektriciteitsproductie en -transmissie eerder een probleem van landelijke dan van regionale schaal is; men denke aan de verstrengeling met het industrialisatiebeleid, alsmede de milieu- en landschappelijke consequenties van centrales en hoogspanningsverbindingen.

Voorts mijn weerwoord op enkele andere punten uit de kritiek van de heer Bakker.

- Uit de tekst van mijn artikel zou blijken dat de Raad van Toezicht van de SEP zou bestaan uit een aantal *persoonlijke* leden. Ik spreek daarentegen over „de bedrijven die elk één commissaris afvaardigen, waarbij ongeveer de helft van de commissarissen tevens bedrijfs-directeur is” 6). Vanzelfsprekend gaat het hier nooit om persoonlijke leden, zoals de heer Bakker mij in de mond legt. Zijn betoeg ter zake is dan ook meer een aanvulling dan een kritiek op het door mij gestelde.

- Volgens de heer Bakker zijn de politiek verantwoordelijke bestuurders van het EGD primair aanspreekbaar voor de „planningfouten” van hun bedrijf, hoewel hen in deze nauwelijks een verwijt is te maken. Mijn standpunt is dat eventuele afwijkingen tussen de door de SEP gefiatteerde investeringen en die welke een individueel bedrijf plant (waarbij de werkelijkheid achteraf de SEP gelijk geeft), inderdaad volledig voor rekening komen van het betrokken bedrijf. Voor zover „planningfouten” echter zijn terug te voeren op een verschil tussen de SEP-planning en de werkelijkheid deelt het desbetreffende bedrijf de verantwoordelijkheid met zijn collega-bedrijven en de door hen ingestelde SEP-organen.

- De ministeriële invloed op de elektriciteitsplanning blijkt in juni reeds bij convenant te zijn geregeld. Mijn sugges-

tie om te streven naar een wettelijke regeling, die voor het parlement meer waarborgen tot een effectieve controle biedt, laat de heer Bakker echter onbesproken.

- Zo het noodzakelijk of gewenst is de elektriciteitsinvesteringen af te remmen, moet dit volgens de heer Bakker worden gerealiseerd door een verbruiksbeperking en niet door te tornen aan de „leveringsplicht” (bijv. door minder reserve-vermogen aan te houden). In principe ben ik het hiermee eens. Toch is het naar mijn mening gewenst ook de inhoud van de leveringsplicht zelf (politiek) bespreekbaar te maken. Daarbij is het nodig de voordelen van de leveringsbetrouwbaarheid (weinig storingen) af te wegen tegen de nadelen van een hoog reserve-vermogen (hoge kosten). Het is niet ondenkbaar dat de elektriciteitsbedrijven in zo'n geval een ondersteuning aantreffen van de door hen gestelde norm (27% reserve-vermogen). Maar zeker is dit niet.

Tot slot wil ik een tweetal kleine correcties aanbrenge in de oorspronkelijke tekst van mijn artikel.

- In formule (3), blz. 873: „correctiefactoren” vervangen door „correctiefactor”.
- In de zevende regel van voetnoot 16, blz. 875: „Eems-centrale” vervangen door „Hunze centrale”.

G. J. van Helden

5) In mijn artikel heb ik mij hoofdzakelijk beperkt tot de weergave van een organieke structuur, hiermee de personele structuur onbesproken latend. Zou men de laatste mede in de beschouwing willen betrekken, dan is nader onderzoek gewenst over de aan personen gebonden invloedstructuren. Een dergelijk onderzoek is bijv. voor de Nederlandse bemoeiingen inzake kernenergie uitgevoerd door Cor Uitham, Bert de Vries en Gerrit-Jan Zijlstra; zie de voorpublicaties in *De Nieuwe Linie* van 18 en 25 oktober 1975.

6) *ESB*, 17 september 1975, blz. 889 (linker kolom onderaan) en blz. 890 (figuur, derde blok van boven).

ESB

Mededelingen

Europese integratie

In het kader van postacademisch onderwijs organiseren het Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam en de Netherlands Universities Foundation for International Cooperation (NUFFIC) de elfde International course in European integration. De cursus begint op 7 september 1976 en staat open voor rechtsgeleerden, economen en politieke wetenschappers. Cursusduur: acht maanden.

Inlichtingen: C. W. Klugkist, NUFFIC, Molenstraat 27, Den Haag, tel.: (070) 63 05 50.

Studiebeurs Ahold

Zoals elk jaar stelt Ahold NV te Zaandam een Albert-Heijn-studiebeurs ter beschikking ter waarde van f. 10.000, ten einde de ontvanger in staat te stellen een studie te maken van de vraagstukken waarvoor goederen en/of diensten distribuerende bedrijven worden gesteld; met name de ondernemingen, die de detailhandel in levensmiddelen uitoefenen. Gegadigden dienen de Nederlandse taal in woord en geschrift te beheersen.

Aanmelden vóór 31 december 1975. Inlichtingen: Secretariaat van de Raad van Bestuur van Ahold NV, Ankersmidplein 2, Zaandam, tel.: (075) 59 22 47.

Rectificatie

In de notitie „Huurwaarde, kapitalisatiefactor en verkoopwaarde bebouwd onroerend goed” van Jhr. Ir. L. H. op ten Noort komt in de 2e kolom, 2e en 3e regel van boven een fout voor. In plaats van de woorden: „waarvan ook doorgaans sprake is” ware te lezen: „terwijl deze daalt naarmate”.

Boeken nieuws

J. Tinbergen: *Income distribution: analysis and policies.* North Holland/American Elsevier, Amsterdam, 1975, 170 blz., f. 40.

Op het gebied van de inkomensverdeling is Prof. Tinbergens werk, als op zoveel andere gebieden, baanbrekend geweest. Lang voor de huidige hernieuwde belangstelling voor dit onderwerp, schreef hij al over de theorie van inkomens uit arbeid, en wat die theorie voor het welzijn inhield. Meer in het bijzonder bracht hij in een reeks artikelen in de jaren veertig en vijftig een model naar voren dat het verband beschreef tussen de verdeling van inkomsten en de beroepskeuze van de arbeiders. Dit model stak door deze verwerking van vraag en aanbod scherp af tegen de in wezen mechanistische modellen van vele vroegere schrijvers.

Deze hoogst oorspronkelijke bijdrage is in bedroevende mate verwaarloosd door Angelsaksische economen. Zo is ze, om een voorbeeld te noemen, niet eens aangehaald in de toch sterk verwante monografie van Prof. Becker over *Human Capital*. Alleen al om die reden is de verschijning van het nieuwe boek van groot belang, en het valt te hopen dat het in ruime kring zal worden gelezen. Het zou echter onjuist zijn de gedachte te wekken, dat het materiaal vervat in *Income distribution* van twintig jaar terug dateert. Weliswaar is de aanpak traditioneel, maar het onderzoek waarover Prof. Tinbergen verslag uitbrengt is in de afgelopen vijf jaar uitgevoerd. En voor wie mocht menen dat Prof. Tinbergen zich heeft teruggetrokken, geeft hij voorin het boek een lijst van 15 artikelen die hij sedert 1972 heeft geschreven en waarop het boek in hoofdzaak berust.

De eerste twee hoofdstukken zijn inleidingen, waarin het doel van de studie, en het verband ervan met de literatuur, worden aangegeven, en waarin enkele van de tendenties die zich in de loop van de tijd in westelijke landen ten aanzien van inkomensverdeling hebben voorgedaan, worden samengevat. De auteur beschrijft vervolgens in de hoofdstukken 3 t/m 5 het voornaamste analyse-instrument, te weten de opvatting over vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, zoals hierboven reeds aangehaald. Hoofdstuk 3 geeft voorbeelden van de uit die opvatting voortvloeiende „prijsvergelijkingen”, die de ongelijkheid van inkomens uitdrukken en waarbij wordt aangenomen dat deze ongelijkheid verband houdt met de lonen en de werkgelegenheid, en dus met vraag en aanbodfactoren. In hoofdstuk 4

wordt de aanbodzijde van de arbeidsmarkt onderzocht, en in hoofdstuk 5 de vraagzijde, waarbij in het bijzonder aandacht wordt geschonken aan de mogelijkheid de ene soort arbeidskracht door de andere te vervangen. Het model is dan gereed om te worden toegepast. In hoofdstuk 6 concentreert de schrijver zich op het verband tussen opleiding en technologische ontwikkeling, welk verband zijns inziens voor een belangrijk deel de veranderingen in de inkomensverdeling bepaalt. Hoofdstuk 7 biedt een volledig model voor Nederland; zowel haalbare als optimale inkomensverdelingen worden onderzocht. De hoofdstukken 8 en 9 behandelen het begrip rechtvaardigheid, en de betekenis ervan ten aanzien van een beleid dat kan voeren tot vermindering van de ongelijkheid van inkomens.

Bij een boek met een zo rijke inhoud kan men onmogelijk overal recht aan doen. Deze recensie richt de aandacht vooral op het aspect dat waarschijnlijk het belangrijkste is voor degenen die het beleid bepalen, namelijk Prof. Tinbergens opvatting dat de ongelijkheid van inkomens wordt bepaald door de „wedloop” tussen enerzijds de uitbreiding van hogere opleidingen, en anderzijds de richting waarin de technologie zich ontwikkelt. Er kunnen in zijn redenering enkele fasen worden onderscheiden. In de eerste plaats veronderstelt hij dat in de meeste westerse landen de ongelijkheid van de inkomens gestadig is verminderd, zij het in een betrekkelijk langzaam tempo. In de tweede plaats wordt de vermindering van de ongelijkheid in verband gebracht met de uitbreiding van het gedeelte van de bevolking met een hogere opleiding. In de derde plaats is de elasticiteit van de vraag naar universitair opgeleide arbeid lager dan door sommige vroegere auteurs was geschat, zodat het aandeel van afgestudeerden in het totale inkomen verhoudingsgewijs veel minder is gestegen dan hun aandeel in het aanbod van arbeidskrachten. Op grond hiervan voorspelt de auteur in hoofdstuk 6, dat in Nederland het loon van de mensen met een universitaire opleiding verhoudingsgewijs tussen 1970 en 1990 met 35 à 48% zal dalen.

De moraal van dit verhaal is duidelijk. Maar voor we tot de slotsom kunnen komen, dat universiteiten machtige niveleerders zijn, dienen we wat nauwkeuriger de stappen in de redenering

van Prof. Tinbergen na te gaan.

Allereerst: is het waar dat de inkomensongelijkheid gestadig minder wordt? In dit verband zou ik vooral de gegevens over de inkomens vóór belasting in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten willen belichten, waarmee ik het best op de hoogte ben. In het geval van Groot-Brittannië is het interessant de analyse van Prof. Tinbergen te vergelijken met de analyse in het onlangs verschenen rapport van de Royal Commission on the Distribution of Income and Wealth. In tegenstelling tot Prof. Tinbergens conclusie dat de ongelijkheid afneemt, tekent deze commissie aan dat de veranderingen sinds 1959 niet erg markant zijn. Sommige schrijvers gaan in hun toelichtingen verder en geven te verstaan, dat de neiging tot vermindering van de ongelijkheid in Groot-Brittannië in het begin van de jaren zestig tot staan is gekomen. Of dat waar is, valt te betwisten, maar deze bewering vormt wel een aanwijzing, dat de in het boek verwerkte cijfers van inkomen vóór belasting, die in hoofdzaak betrekking hebben op de periode 1938-1957, misschien eerder de nogal bijzondere omstandigheden in die periode weerspiegelen dan verborgen veranderingsprocessen. Als we nu naar de Verenigde Staten kijken, dan zien we uit tabel 2.1A dat voor dat land een soortgelijke conclusie geldt: de kwartielen bleven bijvoorbeeld tussen 1946/7 en 1960/1 vrijwel onveranderd. De gegevens uit het verleden geven misschien een somberder beeld dan Prof. Tinbergen suggereert.

Maar, zoals de auteur met klem vaststelt, beschouwing van tendenties in het verleden kan ons geen houvast bieden ten aanzien van de structurele krachten die aan het werk zijn; daarvoor moeten we de analyse van hoofdstuk 3 bestuderen. Gebruik makend van „cross-section”-gegevens over een reeks landen en regio's binnen die landen, en van tijdreeksgegevens voor Nederland en Noorwegen, onderzoekt hij de invloed van verschillende vraag- en aanbodfactoren op de inkomensongelijkheid. Zoals altijd is hij ook hier erop bedacht, de geschatte vergelijkingen met de theoretische grondslag in verband te brengen, en hij doet dat op uiterst vernuftige wijze. De lonen en de werkgelegenheid voor verschillende categorieën arbeid worden bepaald door de wisselwerking tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en bepalen op hun beurt de verdeling van de inkomsten uit arbeid, welke verdeling wordt samengevat in één enkele ongelijkheidsmaatstaf. Er is dus tegelijkertijd sprake van een herleide-vormvergelijking. Minder indrukwekkend is de manier waarop de statistische uitkomsten ons worden gepresenteerd. Het ernstigste gemis is dat er in de tabellen geen standaardfouten van regressiecoëfficiënten zijn vermeld. We constateren dit feit zeker niet alleen uit

een behoefte tot academische haarklo-
verij. In één geval komt de auteur bij-
voorbeeld tot de nogal verrassende stel-
ling dat de ongelijkheid tot de helft zou
kunnen worden teruggebracht, als de
groei van het inkomen per hoofd
met 0,6% zou verminderen. Raadple-
ging van de oorspronkelijke bron leert
ons evenwel dat de coëfficiënt verre van
significant was, zodat de bewering eigen-
lijk niet betrouwbaar is.

De uitkomsten van de analyse lopen
in aanzienlijke mate uiteen om de eigen
omschrijving van de auteur te gebrui-
ken. „Cross-section”-schattingen voor
de Verenigde Staten, gebaseerd op het
voorbeeld van Chiswick, duiden erop
dat de verandering in de ongelijkheid
slechts voor een vrij bescheiden deel
aan de opleiding is toe te schrijven. De
uitkomsten voor tijdreeksen voor Nede-
rland en Noorwegen tonen daarente-
gen aan, dat de ongelijkheid tot de helft
zou kunnen worden teruggebracht door
verdubbeling van het aantal inschrijvin-
gen voor hoger onderwijs.

Het mechanisme van deze effecten is
het onderwerp van de hoofdstukken die
zich met de vraag naar en het aanbod
van arbeid bezighouden. In hoofdstuk 5
geeft Prof. Tinbergen een kritische be-
schouwing van vroegere studies, die de
indruk geven dat de substitutie-elastici-
teit tussen verschillende categorieën
arbeid zeer hoog zou zijn. Hij wijst erop,
dat de vraag naar arbeid kan worden
afgeleid uit een gegeneraliseerde Cobb-
Douglas-productiefunctie, waarin p_3 ,
het deel van het nationale inkomen dat
aan de beroepsbevolking met tertiaire
(hogere) opleiding toevalt, met inacht-
neming van het aandeel van kapitaal,
door technologische factoren wordt be-
paald. Het is de wedloop tussen de
technologie (p_3) en het percentage van
de bevolking dat werkelijk een oplei-
ding op het derde niveau heeft (x_3), die
bepalend is voor de veranderingen in de
verdeling der inkomens. Aangezien p_3
in de Verenigde Staten tussen 1900 en
1963 met 260% is gestegen, tegen x_3 met
400%, is het inkomen van degenen met
een universitaire opleiding in verhou-
ding tot het gemiddelde inkomen ge-
daald. Deze conclusie staat of valt na-
tuurlijk met wat men ten aanzien van
de productiefunctie heeft aangeno-
men. Hoewel de kritiek van de schrijver
op vroeger werk overtuigend klinkt,
zou een nadere behandeling van de spe-
cificatie waardevol zijn geweest. Zo had
de rol van de technische vooruitgang
expliciet gemaakt moeten worden. Is
het waar dat deze, zoals hier blijkbaar
is aangenomen, het gebruik van ge-
schoolde arbeid en het besparen op on-
geschoolde in de hand werkt?

We hebben hier een boek voor ons dat
van belang zal zijn — voor hen die
het beleid bepalen, voor academici, en
voor studerende (die de boodschap die
het boek inhoudt wel eens niet zo ple-
zierig zouden kunnen vinden). Hoewel

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht,
medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (010) 76 11 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11,
toestel 31 15.

(I.M.)

sommige delen van het boek, zoals ik
heb aangeduid, aanvechtbaar zijn, is
het geheel toch weer even oorspronke-
lijk en stimulerend als we van Prof.
Tinbergen gewend zijn.

**A. B. Atkinson,
University of Essex,
England.**

D. C. Gazis (ed.): Traffic science. John
Wiley and Sons, New York, Londen,
Sydney, Toronto, 1974, 293 blz.,
£ 10.60.

Dit boekje tracht de ontwikkelingen
weer te geven op het gebied van de
verkeerswetenschap. In hoofdstuk 1
worden de verscheidene variabelen, die
relevant zijn voor een verkeersstudie,
gedefinieerd en komen verscheidene
modellen over verkeersstromen aan de
orde, waarbij verkeer wordt gezien als
een statistisch „geheel”. Deze modellen
proberen de interactie tussen auto's,
bussen en vrachtwagens te beschrijven,
m.a.w. hoe een bestuurder zal reageren
op een bepaalde verkeerssituatie. In
hoofdstuk 2 wordt er aandacht besteed
aan de wachttijd van auto's op kruis-
punten. M.b.v. de waarschijnlijkheids-
theorie wordt bijv. de gemiddelde
wachttijd van een automobilist, die een
kruising wil oversteken, geschat. In
hoofdstuk 3 worden onder meer het
probleem van het synchroniseren van
verkeerslichten en het minimaliseren
van de wachttijd in overvolle verkeers-
wegen behandeld. Hoofdstuk 4 bevat
enige toepassingen van de netwerk-
theorie op dit gebied. Tot slot zij ver-
meld dat het boek kennis veronderstelt
op het gebied van de differentiaalreke-
ning, waarschijnlijkheidsberekening en
statistiek.

NIBE-bankenboekje 1974/75. Neder-
lands Instituut voor het Bank- en Effec-
tenbedrijf, Amsterdam, 1975, 208 blz.,
f. 10.

Dit uiterst handzame boekje bevat
een op alfabetische volgorde gerang-
schikte opsomming van de in Nederland
gevestigde en als zodanig door De Ne-
derlandsche Bank geregistreerde alge-
mene banken; vervolgens de Centrale

Rabobank (met aangesloten Raboban-
ken), de algemene spaarbanken aange-
sloten bij de Nederlandse Spaarbank-
bond (met een balanstotaal groter dan
f. 100 mln.), de overige niet in de regis-
ters van De Nederlandsche Bank voor-
komende, aan banken verwante instel-
lingen, de effectenkredietinstellingen,
alsmede enige organisaties op het ge-
bied van het bank-, effecten- en verze-
keringsbedrijf. Per instelling zijn opge-
nomen de laatst bekende jaarcijfers,
de directie, dochterinstellingen, aantal
personeelsleden, aantal vestigingen en
enkele overige gegevens.

**Centraal Bureau voor de Statistiek:
Machine- en staalbouw 1972.** Produk-
tiet statistieken, Staatsuitgeverij, Den
Haag, 1975, 28 blz., f. 5,50.

(slot van column, blz. 1091)

schappelijke sectoren is te zeggen: onze
maatschappij is te ingewikkeld geworden
om vanuit één punt te worden gestuurd;
zij is te veel geactiveerd om eenzijdige
dominantie te verdragen; zij is te hetero-
geen om volgens één formule te worden
georganiseerd; zij is te kostbaar in ver-
worvenheden en potenties om toe-
vertrouwd te kunnen worden aan één
maatschappelijke instantie of klasse;
zij is tenslotte te dynamisch om in een
gesloten constructie te worden gevangen.

Misschien ligt hierin wel het wezen
van een democratische orde dat geen
enkele conceptie toereikend is en dus
geen enkele macht exclusief beslissen
mag. „Since nobody knows all the ans-
wers, let us make sure above all that it
remains possible to give different
answers” 1).

1) Ralf Dahrendorf, *The new liberty*, 1975,
blz. 4.

Drs. F. C. van der Werff: Doelmatig schriftelijk rapporteren. Universitaire Pers Rotterdam, 1974, 125 blz.

Bevat een cursus schriftelijk rapporteren, die zelfstandig door personen met een middelbare opleiding kan worden doorgenomen. Doel van de cursus is het effectief leren schrijven van rapporten, die door anderen gelezen en gevalueerd worden. Om te beginnen bevat het boek aanwijzingen voor een doelmatige indeling van rapporten. Gebruik wordt gemaakt van aanwijzingen van de Amerikaanse leesbaarheids-expert Flesch. Hierbij gaat het niet om een correct gebruik van de Nederlandse taal (waarvoor een cursus Nederlands nodig is), maar om een taalgebruik dat de lezer gemakkelijk aanspreekt en zijn belangstelling boeit. De cursus bestaat uit drie delen: Deel A. Theorie: 1. Indeling van het rapport; 2. Eerste aanpak en uitwerking; 3. Taalgebruik; 4. Kritieke punten; Deel B. Oefeningen; Deel

C. Voorbeelden. Degene die regelmatig wetenschappelijk economische rapporten doorneemt, zal beamen dat ook voor economen een dergelijke cursus nuttig is.

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening e.a.: Vernieuwde stad. Staatsuitgeverij, Den Haag, 1975, 226 blz., f. 3,50.

Bevat alle regelingen met betrekking tot stadsvernieuwing en woning- en wijkverbetering. Er worden toelichtingen op deze regelingen gegeven en tevens is er een verklarende woordenlijst opgenomen. Hierdoor verkrijgt ook diegene, die niet beroepshalve met deze zaken in aanraking komt, enig inzicht in de diverse regelingen op dit gebied. Aan het eind van het boekje is een adressenlijst van overheidsinstanties opgenomen, die op het terrein van de stadsvernieuwing werkzaam zijn.

Conjunctuur. Serie „Informatief”, no. 9, Stichting Maatschappij en Onderneming, Scheveningen, 1975, 80 blz., f. 5,50.

Bevat vier bijdragen, resp. over de vraag: „Wat is conjunctuur?”, een interview met Dr. W. F. Duisenberg, een vertaling van een artikel uit *The Economist* over de hausse, die — naar verwacht — op de huidige baisse zal volgen en tot slot een artikel over de gevolgen van de oliecrisis op de conjunctuur.

Bevordering van de informatieverzorging in Nederland. Stichting Nederlands Orgaan voor de Bevordering van de Informatieverzorging, Den Haag, 1975, 360 blz.

Aanbevelingen van de Werkgroep Beleidsplan met als doel de verruiming van het inzicht in wat informatieverzorging is en wat in Nederland op dit gebied wordt gedaan.

een lange-termijnplanner bij de stadsreiniging van amsterdam

een ervaren kwantitatief gericht econoom

De directie van de Stadsreiniging in Amsterdam zoekt een econoom die als lange-termijn-begrotings- en investeringsplanner zal worden opgenomen in het nog op te richten Planbureau Personeel Planning Systemen en Organisatie.

Deze functionele stafafdeling is toegevoegd aan de economisch adjunct-directeur der Stadsreiniging. De Stadsreiniging te Amsterdam is belast met de inzameling en verwerking van vaste afvalstoffen en verricht daarnaast vervoer- en garagediensten voor andere gemeentelijke instellingen.

**stadsreiniging
amsterdam**

De Stadsreiniging beschikt over een groot wagenpark met moderne reparatie- en onderhoudswerkplaatsen, varend materieel en een grote vuilverbrandingsinrichting annex elektriciteitscentrale. Globaal zijn 1750 ambtenaren werkzaam bij de Stadsreiniging.

De functie, die een grote mate van zelfstandigheid biedt, bestaat onder meer uit: het coördineren, afstemmen en opstellen van meerjaren-investeringsplannen en begrotingen, dit laatste met hantering van wiskundige methodieken, modellen en andere verwerkingsmethoden; het ontwikkelen van alternatieven op deze plannen, hetzij op eigen initiatief, hetzij op aanwijzingen van de directie; het vastleggen van planningsrichtlijnen en het ontwikkelen van planningsystemen; het ontwikkelen van modellen voor planningscalculaties;

het mede verrichten van studies van en/of het maken van prognoses over factoren die van invloed zijn op de kwaliteit en kwantiteit van het te verwerken afval en de daaruit terug te winnen stoffen.

Voor het vervullen van deze functie gaan de gedachten uit naar een academisch gevormde econoom met ervaring in de cijfermatige benadering van de operationele lange termijnplanning. Gedacht wordt aan een functionaris van circa 30-40 jaar. Salaris afhankelijk van leeftijd en ervaring. Vakantieuitkering 7,8 procent. Een psychologisch onderzoek maakt deel uit van de selectieprocedure.

Verdere informatie kan telefonisch worden ingewonnen bij de directie van de Stadsreiniging, onder nummer (020) 18 02 22.

Sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelszaken (Bureau Personeelsvoorziening), Oudezijds Voorburgwal 274, Amsterdam (Centrum), onder no. 6419

Stichting Academie de Horst roept sollicitanten op ten behoeve van de Dag- en part-time opleiding Kultureel werk.

Docent Ekonomie

- die in staat is vanuit historisch-materialistisch uitgangspunt de aktuele sociaal-ekonomische ontwikkelingen te **analyseren**, m.n. zoals die zich voordoen in Nederland.
- die in staat is aan te geven met welke **methoden** de studenten de ontwikkelingen in hun werksituatie kunnen analyseren. Dit betreft vooral het welzijnswerk.
- die redelijk goed op de hoogte is van de geschiedenis van de Nederlandse arbeidersbeweging.
- die redelijk op de hoogte is van de ontwikkelingen in het welzijnswerk.
- ervaring in het onderwijs en/of welzijnswerk strekt tot aanbeveling.
- die een academische opleiding ekonomie heeft voltooid.

Van de sollicitant wordt verwacht dat hij/zij

- als begeleider van leergroepen wil meewerken aan de opzet, uitvoering en evaluatie van studieprogramma's
- verdere begeleidings- (supervisie en skriptie) en staftaken op zich wil nemen
- maatschappelijke en politieke betrokkenheid toont
- bereid is zich mede in te zetten om de democratische structuur van de academie te dragen en verder te ontwikkelen.

De aanstelling zal voorlopig part-time zijn, waarbij op langere termijn een volledige betrekking niet is uitgesloten.

Het merendeel van de werkzaamheden zal in de part-time opleiding plaatsvinden.

Sollicitatiebrieven waarin wordt ingegaan op de verschillende punten genoemd in deze advertentie, dienen 2 weken na verschijnen gericht te worden aan de sollicitatiekommissie kultureel werk t.a.v. Biem Lap, Academie de Horst, Postbus 121, Driebergen. Tel.: 03438-5544.

De sollicitatiekommissie bestaat uit studenten en docenten.

Salaris en rechtspositie worden geregeld overeenkomstig de geldende regelingen.

Zojuist is verschenen

Naar een arbeidsmarktmodel

Drs. J.A.M. Heijke, prof. dr. L.H. Klaassen
en drs. C.J. Offereins

X + 186 pag., geb. f 29,50.
ISBN 90 01 38060 3

Een poging om te komen tot een gebundelde aanpak van het sociaalwetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de arbeidsmarkt. In deze studie wordt een basismodel van de arbeidsmarkt gepresenteerd, dat interdisciplinair is en dat de problematiek in een totaalvisie omvat. De vele arbeidsmarktproblemen vinden hierin hun eigenplaats.

Ook verkrijgbaar via de boekhandel.

H.D. Tjeenk Willink Groningen

3186-360

Sla er munt
uit.

Wie zei laatst tijdens de stafbespreking dat er "gericht" reclame gemaakt moest worden? Wie zei dat bij de mailing de portokosten zo tegen vielen? Nou dan. Er zijn toch zeker vaktijdschriften. Gerichter kan het niet. Voordeliger ook niet. Sla er munt uit. Adverteer in dit NOTU*-tijdschrift.

* Nederlandse Organisatie van Tijdschrift-Uitgevers